Kim Thúy

mãn

o carte din buzunarul dinspre inimă

Spandugino

Kim Thúy

mãn

Traducere din limba franceză
Ligia Soare

SPANDUGINO
2015

Copyright©Spandugino, 2015

Copyright© Les Éditions Libre Expression, 2009
Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin Editurii Spandugino

Redactare: Radu Săndulescu
Tehnoredactare: Ionela Streche

Adresa: Editura *Spandugino*
Strada Docenților nr. 18, Sector 1, București, România
Tel./Fax. 0040 21 3190645
E-mail: *office@edituraspandugino.ro*
web: *www.edituraspandugino.ro*

ISBN ePub: 978-606-8401-67-6
ISBN Print: 978-606-8401-53-9

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

stau în brațele tale. brațele tale
mă țin. brațele tale
țin mai mult decât sunt.
brațele tale țin în ele ce sunt
când stau în brațele tale
iar ele mă țin.

Ernst Jandl[1]

---

[1] În Ernst Jandl, *Cele mai frumoase 100 de poeme*. Traducere din germană de Gabriel H. Decuble, Editura Humanitas Fiction, 2012.

mãn

Eu și Maman[2] nu semănăm deloc. Ea e mică de statură, iar eu sunt înaltă. Ea are tenul mat, iar pielea mea se aseamănă cu cea a păpușilor franțuzești. Ea are o gaură-n picior, iar eu am o gaură-n inimă.

Mama mea cea dintâi, cea care m-a conceput și care m-a adus pe lume, avea o gaură-n cap. Era cu siguranță prea tânără, poate încă o copilă, pentru că nicio femeie vietnameză n-ar fi îndrăznit să poarte în pântece un copil fără să poarte pe deget un inel.

Mama mea de-a doua, cea care m-a cules dintr-un câmp cultivat cu bame, avea o gaură-n credință. Își pierduse credința în oameni, mai ales când îi vorbeau. Se retrăsese într-o colibă de paie, departe de brațele puternice ale fluviului Mekong, ca să recite rugăciuni în sanscrită.

Mama mea de-a treia, cea care m-a văzut făcând primii pași, a devenit Maman, Maman a mea. În dimineața aceea, voia să-și deschidă din nou brațele. Așa că a deschis larg obloanele camerei, pe care până atunci le ținuse mereu închise. În depărtare, în lumina aceea caldă, m-a zărit pe mine, și așa am devenit fiica ei. Cu ea, m-am născut a doua oară. M-a crescut într-un oraș mare, un altundeva anonim, în fundul curții unei școli, înconjurată de copii care mă invidiau pentru că mama era învățătoare și pentru că vindea banane glasate.

---

[2] *mẹ* • mame.

Dimineața foarte devreme, înainte de începerea orelor, mergeam la cumpărături. Treceam mai întâi pe la vânzătoarea de nuci de cocos[3] bine coapte, din acelea cărnoase și cu puțin suc. Ea ne rădea o jumătate de fruct, folosindu-se de un dop de la o sticlă de răcoritoare, pe care-l prinsese la capătul unei tije. Fâșii lungi, asemeni onduleurilor ample ale unui basorelief, începeau să cadă pe frunza de bananier întinsă pe masă. Vânzătoarea vorbea tot timpul și-i punea lui Maman veșnic aceeași întrebare: „Ce-i dați fetei să mănânce, de are buzele atât de roșii?“ Ca să scap de întrebarea ei, luasem obiceiul de a-mi suge buzele, dar eram de fiecare dată atât de uimită de repeziciunea cu care rădea a doua jumătate de nucă, încât uitam și o priveam tot cu gura întredeschisă. Își punea piciorul pe o spatulă metalică uriașă de culoare neagră, al cărei mâner se sprijinea puțin pe o băncuță din lemn. Fără să privească zimții de la capătul rotunjit al spatulei, sfărâma nuca de cocos cu repeziciunea unei mașinării.

Bucățile mici de pulpă ce treceau prin orificiul din mijlocul spatulei cădeau ca fulgii de nea în țara lui Moș Crăciun, cum îi plăcea lui Maman să spună de fiecare dată și cum îi spusese adesea mama ei. Îi rostea vorbele, ca să-i mai audă o dată glasul. La fel cum, de fiecare dată când vedea niște băieți jucând fotbal cu o cutie de conservă goală, nu se putea abține și rostea *londi*, cum făcea mama ei.

---

[3] *dừa* ● nucă de cocos

Acesta a fost primul meu cuvânt în franceză, *londi*[4]. În vietnameză, *lon* înseamnă „conservă“, iar *đi, „a se duce“. Împreună, cele două cuvinte sună în urechile unei vietnameze precum franțuzescul lundi, „luni“. Urmând exemplul mamei sale, m-a învățat cuvântul franțuzesc punându-mă să arăt spre cutia de conserve, apoi să o lovesc cu piciorul și să spun lon-đi, pronunțând astfel lundi. Pentru Maman, această a doua zi din săptămână e cea mai frumoasă dintre toate, pentru că mama ei a murit înainte să o învețe să le pronunțe și pe celelalte. Numai lundi era asociat cu o imagine clară, de neuitat. Celelalte șase zile ale săptămânii nu aveau nicio referință, erau toate la fel. De aceea mama confunda adesea mardi cu jeudi și inversa uneori samedi cu mercredi.*

---

[4] *thứ 2* ● luni, *thứ 3* ● marți , *thứ 4* ● miercuri, *thứ 5* ● joi, *thứ 6* ● vineri, *thứ 7* ● sâmbătă, *chủ nhật* ● duminică

Avusese timp, însă, pe când mama ei era încă în viață, să învețe cum să extragă laptele de cocos presând bine între palme grămăjoare din pulpa mărunțită îmbibate în apă caldă. Când mamele își învățau fetele să gătească, le vorbeau încet, aproape șoptit, ca nu cumva vreo vecină să audă rețetele, să le fure și să-și seducă soții cu aceleași feluri de mâncare. Tradițiile culinare se transmiteau în secret, asemenea trucurilor de magie pe care un maestru i le transmite ucenicului, fiecare mișcare pe rând, urmând ritmul zilelor. Astfel, în ordinea naturii, fetele învățau să măsoare cantitatea de apă necesară pregătirii orezului cu prima falangă a degetului arătător, să taie „ardeii depravați“[5] (*ớt hiểm*)cu vârful cuțitului, pentru a-i transforma în flori inofensive, să decojească fructele de mango de la bază către vârf, ca să respecte sensul fibrelor...

---

[5] *ớt hiểm* ● ardei depravați

Astfel am aflat de la mama că, dintre zecile de feluri de banane[6] ce se vindeau la piață, numai bananele *chuối xiêm* pot fi aplatizate fără să se strivească și înghețate fără să se înnegrească. Atunci când am venit în Montréal, i-am pregătit o porție soțului meu, care nu mai mâncase de douăzeci de ani. Voiam să guste din nou combinația tipică de arahide cu nucă de cocos, două ingrediente care, în sudul Vietnamului, se pot servi atât la desert, cât și la micul dejun. Speram să-l pot servi și să-i fiu companie soțului meu fără să deranjez nimic, într-un fel asemenea acestor gusturi ce trec aproape neobservate, tocmai pentru că sunt mereu prezente.

---

[6] *chuối* ● banană

Maman m-a încredințat acestui bărbat din profundă dragoste maternă, la fel cum călugărița, a doua mea mamă, alesese să mă încredințeze ei cu gândul la viitorul meu. Pregătindu-și moartea, știind că în curând nu avea să mai fie cu mine, Maman mi-a căutat un soț[7] care să aibă calitățile unui tată. O prietenă de-a ei, devenită pețitoare de ocazie, ni l-a adus în vizită într-o după-amiază. Maman m-a rugat să servesc ceaiul, și atât. Nu i-am privit chipul bărbatului nici măcar când i-am așezat ceașca în față. Privirea mea nu era necesară, doar a lui conta.

---

[7] *chồng* • soț

Venea de departe și nu avea prea mult timp. Îl așteptau mai multe familii, toate cu fete care urmau să-i fie prezentate. Era originar din Saigon, dar la douăzeci de ani părăsise Vietnamul cu barca, era unul dintre acei *boat people*[8]. Stătuse mai mulți ani într-o tabără de refugiați din Thailanda, apoi ajunsese la Montréal, unde găsise ceva de lucru, dar nu găsise și o patrie. Era dintre cei care trăiseră prea mult timp în Vietnam ca să poată deveni canadieni. Dar și invers, trăiseră prea mult timp în Canada ca să poată redeveni vietnamezi.

---

[8] *thuyền nhân ● boat people*

După ce s-a ridicat de la masă, s-a îndreptat spre ușă cu pași nesiguri, ca și cum s-ar fi pierdut între două lumi. Nu mai știa dacă se cuvenea să treacă pragul înainte sau după o femeie. Nu mai știa dacă vorbele lui trebuiau să fie ale peținitoarei sau chiar ale lui. Ezitările lui, când i-a vorbit mamei, ne-au uimit pe toate. I s-a adresat când cu „soră mai mare“ (*Chị*), când cu „tanti“ (*Cô)*, când cu „tușă (*Bác*). Nimeni nu l-a judecat din cauza asta, pentru că venea de altundeva, dintr-un loc[9] unde pronumele personale există doar ca să rămână impersonale. În lipsa acestor pronume, limba vietnameză impune o anumită relație încă de la primul contact: interlocutorul mai tânăr trebuie să arate respect și supunere față de cel mai în vârstă, iar la rândul său, cel mai în vârstă trebuie să-i ofere celui tânăr sfaturi și protecție. Dacă cineva asculta o conversație între două persoane, putea să-și dea seama, de exemplu, că tânărul este nepotul unuia dintre frații mai mari ai mamei sale. La fel, dacă dialogul se purta între două persoane fără legături de familie, cineva își putea da seama dacă interlocutorul mai vârstnic este mai tânăr decât părinții celuilalt. Revenind la viitorul meu soț, el își exprimase într-un fel interesul pentru mine atunci când i se adresase lui Maman cu *Bác,* pentru că „tușă“ o ridica pe Maman la rangul părinților lui, conferindu-i poziția de soacră. Dar ezitarea îl zăpăcise de tot.

---

[9] *văn hóa* ● cultură

Spre marea noastră uimire, avea să se întoarcă ziua următoare cu daruri: un ventilator[10], o cutie de biscuiți cu sirop de arțar și o sticlă de șampon. De data asta, eram obligată să mă așez între Maman și peițitoare, în fața bărbatului și a părinților lui, care umpluseră masa cu fotografii ce-l arătau pe fiul lor ba la volanul mașinii, ba în fața unor lalele, ba în restaurantul pe care-l deținea, cu două boluri uriașe pe care le ținea în mână, cu degetul mare cât pe ce să atingă supa fierbinte. O mulțime de fotografii cu el, de fiecare dată singur.

---

[10] *quạt máy* ● ventilator

Maman a acceptat o a treia vizită, două zile mai târziu. El a cerut să petreacă puțin timp doar cu mine. În Vietnam, cafenelele cu scaune îndreptate spre stradă, cum sunt în Franța, erau destinate doar bărbaților. Fetele nefardate și fără gene false nu beau cafea sau cel puțin nu beau în public. Am fi putut să bem câte un *smoothie* cu *graviola*[11], *sapodilla*[12] sau papaia la prăvălia de lângă noi, dar colțul acela de grădină cu scăunele albastre din plastic părea să fie rezervat zâmbetelor ascunse ale școlărițelor și mângâierilor timide ale tinerilor îndrăgostiți. Pe când noi eram deja viitori soți. Din tot cartierul, nu ne rămânea decât banca din granit roz din fața șirului de clădiri în care locuiau profesorii, acolo unde locuiam și noi de altfel, în curtea școlii, sub un flamboyant[13, 14] plin de flori, cu ramuri delicate și grațioase asemenea brațelor unei balerine. Banca era plină de petalele de un roșu aprins, dar el dădu jos o parte, ca să se poată așeza. Rămasă în picioare, eu îl priveam, cu regretul că nu se putea vedea înconjurat de toate florile acelea. Am știut atunci că aveam să rămân mereu în picioare, că nu se va gândi niciodată să-mi facă loc lângă el, pentru că așa era el, un bărbat singur și însingurat.

---

[11] Graviola (cum i se spune în Brazilia) sau Soursop (cum i se spune în engleză) este fructul unui copac tropical numit *Annona muricata*, un fruct mare și dulce, cu pulpă albă acoperită de o coajă verde, subțire, cu spini moi. Din el se prepară dulciuri, siropuri sau înghețată, iar anumite părți sunt folosite ca medicament tradițional natural. (*n. tr.*)

[12] Sapodilla sau *Manilkara Zapota* este un arbore din regiunile tropicale, cu un fruct foarte dulce, de culoare galbenă sau maronie, cu textură granulată, ca o pară bine coaptă. (*n. tr.*)

[13] Flamboyant sau *Delonix Regia* sau *Royal Poinciana*, specie din familia Fabaceae, cu frunze ca de ferigă și flori viu colorate, de obicei roșu aprins, originară din Madagascar, întâlnită în Africa, Asia și Caraibe. (n. tr.)

[14] *hoa phượng* • *flamboyant*

I-am oferit paharul de limonadă cu limetă sărată pe care i-l pregătise mama. M-am gândit atunci că el chiar seamănă cu limetele acelea închise la culoare, marinate în sare, încinse de soare și alterate de trecerea timpului, pentru că avea privirea nu bătrână, ci îmbătrânită, aproape începătoșată, ștearsă.

- Ai văzut vreodată o veveriță[15]?
- Doar în cărți.
- Mâine plec.
- ...
- O să-ți trimit actele.
- ...
- O să avem copii.
- Da.

Mi-a lăsat adresa și numărul de telefon pe o bucată de hârtie împăturită în două. A plecat cu pași lenți, aproape de nesesizat, precum soldatul ce-i lăsase lui Maman acest poem, tot pe o bucată de hârtie împăturită în două:

Anh tặng em
Cuộc đời anh không sống
Giấc mơ anh chỉ mơ
Một tâm hồn để trống
Những đêm trắng mong chờ

Anh tặng em
Bài thơ anh không viết
Nỗi đau anh đi tìm
Màu mây anh chưa biết
Tha thiết của lặng im[16]

Îți ofer
Viața pe care eu nu am trăit-o
Visul la care eu pot doar visa
Un suflet pe care l-am lăsat pustiu
În nopțile albe de așteptare

Spre tine port ca pe-o ofrandă
Poemul pe care încă nu l-am scris
Durerea spre care mă întind
Culoarea norului pe care eu n-am cunoscut-o

Tânjind după liniște.

---

[15] *con sóc* • veveriță

[16] Việt Phương, *Cửa đã mở, Thơ*, 2008.

Se numea *Phương*. Maman îl cunoștea de când juca un soi de petanque[17] cu sandale pe post de bile. Îl remarcase, pentru că rata de fiecare dată când trecea ea pe acolo, când termina orele și pleca de la școală. Colegii de joc spuneau că Maman îi poartă ghinion. Dar el își aștepta șansa, în fiecare zi la aceeași oră, cu toate că încă nu știa ce înseamnă asta cu adevărat. Așteptarea lui a căpătat un nume doar atunci când a văzut-o venind pentru prima dată într-un *áo dài*[18, 19] de culoare albă, uniforma noii ei școli, pe care numele era brodat cu albastru, pe un ecuson cusut între umăr și sânul stâng. De la distanță, părțile laterale ale tunicii ridicate de vânt o transformau într-un fluture ce zbura ușor, într-o direcție necunoscută. Din acel moment, el aștepta acolo de fiecare dată când Maman termina orele și o urmărea până acasă, mergând la distanță în urma ei.

---

[17] *Pétanque*, joc cu bile practicat mai ales în sudul Franței. Se folosesc bile de metal, care trebuie aruncate cât mai aproape de țintă, o bilă din lemn, colorată și mai mică, totul pe o suprafață plană de țărână sau nisip. (*n. tr.*)

[18] *Ao dài*, costumul tradițional vietnamez, compus dintr-o tunică de mătase purtată pe deasupra pantalonilor cu talie înaltă. Partea superioară a tunicii este strânsă pe corp și pune în evidență bustul, iar partea inferioară este tăiată pe părți, crăpăturile permițând să se vadă pe lateral două triunghiuri mici de piele. (*n. tr.*)

[19] *áo dài* ● tunică

I-a vorbit pentru prima dată mult după aceea, când Maman și-a rupt tocul pantofului, așa cum prevăzuseră că avea să se întâmple frații și surorile ei vitrege. I-a fugit pe neașteptate în ajutor, să-i ofere sandalele lui[20], a luat pantoful cu tocul rupt și a plecat. A fost mirat să descopere pe lemn urme de ferăstrău, când s-a dus să-l repare la un văr care făcea sicrie. A doua zi, o aștepta în fața unei *bougainvillea*[21] ce îndulcea metalul dur al ușii de la intrare a casei judecătorului. Cum a văzut-o pe Maman pășind pe prima dală a aleii, s-a aplecat să așeze pantofii la intrare, orientați în direcția bună. Ca nu cumva să compromită reputația lui Maman, s-a tras câțiva metri înapoi. Ea și-a pus pantofii înainte ca, la rândul ei, să lase pe urma pașilor ei sandalele lui *Phương*, fără de care nu și-ar fi putut continua drumul spre casă fără să se murdărească, fără să se tot oprească, fără să plângă.

---

[20] *guốc* ● sandale de lemn cu toc

[21] *Bougainvillea*, plantă agățătoare, originară din America, ce se cultivă ca plantă ornamentală. (*n. tr.*)

De când urmbra lui *Phương* i-o urmărea pe a ei, încetase să mai plângă sub umbrela găurită ca o sită, pentru că umbrela lui apărea mereu la timp să o protejeze, înainte să cadă prima picătură de ploaie[22], ba înainte chiar ca Maman să fi zărit pe cer primii nori cenușii. Astfel, ea avea două umbrele, una peste alta, iar *Phương*, cu capul descoperit, mergea cu trei pași în urma ei. Nu voise niciodată să se adăpostească sub aceeași umbrelă, de teamă ca ploaia să nu strice strălucirea de abanos a părului perfect întins al lui Maman.

Din afara grădinii cu *longan*[23], papaia și arbore de pâine, era imposibil să auzi liniștea lui Maman. Nimeni în afara servitorilor n-ar fi bănuit că frații și surorile ei vitrege se amuzau rupând dinții mărunți ai pieptenelui ei, unul da și unul nu, și tăindu-i șuvițe din păr în timp ce ea dormea. Maman reușea să se convingă pe sine de inocența a ceea ce făceau sau de faptul că o făceau tocmai din inocență. Tăcea, ca să păstreze această inocență, dar și ca să o apere pe cea a tatălui ei. N-ar fi vrut ca el să-și vadă propriii copii, destrămându-se unul pe celălalt, pentru că era deja martor și judecător la destrămarea propriei țări, a propriei culturi, a propriului popor.

---

[22] *mưa* ● ploaie

[23] *Longan* sau *Dimocarpus longan* este un arbore tropical cu fructe comestibile, foarte dulci și suculente, numite în chineză „ochiul dragonului“ datorită semințelor mici și negre. Fructul copt este rotund și are coaja asemănătoare scoarței de copac. *(n. tr.)*

Tatăl său ar fi preferat să nu mai aibă copii cu cea de-a doua soție, după moartea neașteptată a celei dintâi, pentru că această a doua soție avea să devină inevitabil o *Mẹ Ghẻ*, o „mamă rece“[24]. Dar nu i se născuse încă niciun fiu, care ar fi dus mai departe numele de familie al tatălui său și al tuturor strămoșilor care-l priveau și vegheau asupra lui de la înălțimea altarului lor. Așa că mama aceea rece și-a jucat rolul de soție și i-a dăruit fii, dar și rolul de părinte, asemenea mamei vitrege a Albei-ca-Zăpada, a Cenușăresei și a tuturor prințeselor orfeline.

Trebuie spus că *ghẻ* mai înseamnă și „râie“. Ca să fie la înălțimea dizgrațiosului titlu de „mamă râioasă“ cu care se trezise vrând-nevrând, își învăța copiii cum să o urască pe Maman și pe surorile ei mai mari, cum să tragă linia între copiii din căsătoriile diferite, cum să se deosebească de celelalte fete, deși aveau cu toții același nas. Mă întreb dacă mama aceasta râioasă ar fi fost mai puțin acră dacă s-ar fi numit „mamă de-a doua“. S-ar fi temut mai puțin de frumusețea surorilor mai mari ale lui Maman? Ar fi fost la fel de nerăbdătoare să le mărite?

---

[24] *Mẹ Ghẻ* • mamă rece

Fiind mai mică de vârstă, Maman își aștepta rândul la măritat alegând pietrele[25] și nisipul din orez ca pe mătănii. Mama ei cea rece nu le dădea voie bucătăreselor să o ajute, ca să-i dea astfel o lecție de supunere și disciplină. Lecția pe care a învățat-o cel mai bine atunci a fost aceea de a deveni flexibilă, neobservată, chiar invizibilă. La moartea mamei sale bune, i s-a spus că plecase pentru că-și terminase de plătit datoriile pe pamânt. Și-atunci mama dădea la o parte pietricelele ca și cum ar fi fost o parte din datoriile ei, o greutate care nu-i dădea voie să-și ia zborul. Le dădea la parte, sperând ca astfel să devină tot mai ușoară. Se bucura să-și vadă oala umplându-se de acele impurități după fiecare masă, după fiecare zi. A îngropat oala sub arborele de mango, lângă cutia metalică de biscuiți în care se afla *Une vie* de Guy de Maupassant, o carte pe care o putuse salva din biblioteca mamei sale. Mama ei cea rece avea nevoie de spațiu pe etajeră, ca să poată circula vântul în jurul hamacului. Poate avea dreptate, pentru că bucata de pânză ce atârna din tavan avea rolul unui evantai, ventilând aerul de deasupra corpului adormit al soțului ei.

---

[25] *sạn* ● pietriș

Maman era cea care trebuia să tragă de sfoară ca să miște evantaiul[26] de la stânga la dreapta în ritm regulat, ca să îndepărteze căldura fără a deranja somnul tatălui ei. Maman se bucura de acele momente privilegiate alături de el și nu se îndoia că mișcarea aceea blândă și repetitivă avea darul de a-l calma, de a-i confirma că există armonie în familie.

Uneori, când era atât de apăsat de griji că nu putea adormi, o ruga să-i recite *Truyện Kiều*, povestea unei tinere care se sacrificase pentru a-și salva familia. Spun unii că, atâta vreme cât va exista acest poem de peste trei mii de versuri, niciun război nu va putea face Vietnamul să dispară. Poate că de aceea, de mai bine de un secol, chiar și un vietnamez analfabet e-n stare să recite strofe întregi din el.

Tatăl lui Maman le-a cerut tuturor copiilor săi să învețe poemul pe dinafară, pentru că poetul vorbea, între altele, despre puritate și devotament, două nuanțe fundamentale ale sufletului vietnamez. Mama lui Maman, însă, revenea adesea asupra primelor versuri ale poemului, în care i se amintea cititorului că totul se poate schimba, totul se poate răsturna cât ai clipi.

O sută de ani, cât unui om i-e dat să viețuiască,
Un câmp de luptă
unde se-nfruntă soarta cu talentul,
Oceanul mugește acolo unde-odată creșteau
duzii,
Spectacolul acestei lumi îți strânge inima.
Ce rost are mirarea?
Nimic nu se dă fără ceva la schimb
Cerul albastru se-nverșunează adesea
pe frumuseți cu obrajii rozalii.[27]

---

[26] *quạt* ● evantai

[27] Nguyên Du, versurile 1-8.

Maman și-a văzut viața întoarsă pe dos la auzul primului foc de armă într-o ambuscadă între două râuri, între Est și Vest, între rezistența care cerea independența și regimul de la putere, care-i învăța pe elevii vietnamezi să spună „strămoșii noștri, galii“ fără a vedea în asta o contradicție. Ea se afla pe unul dintre feriboturile de pe Mekong când primele gloanțe i-au lovit pe pasageri. Din instinct, cu toții s-au lăsat în jos. Și, din instinct, ea și-a ridicat capul în liniștea dintâi ce pregătea a doua rafală. Bărbatul de lângă ea, un om în vârstă cu dinți lipsă, cu pielea tăbăcită și ochii sclipitori, și-a lăsat capul în jos și i-a ordonat să arunce toate actele peste bord: „Dacă vrei să trăiești, șterge orice urmă a identității[28] tale.“

---

[28] *nhân dạng* ● identitate

Apoi a venit haosul. Plânsetele copiilor care-și implorau părinții să se trezească, cotcodăcitul găinilor care se zbăteau în coșurile de răchită, obiectele ce cădeau, apoi alunecau de la stânga la dreapta și de la dreapta la stânga, toate se amestecau și formau melodia cacofonică tipică fricii de necunoscut, dar mai ales de cunoscut. Conflictele se instalau printre crăpăturile normalității. Respirau același aer ca și fetele care săreau coarda și împărțeau spațiul cu băieții care făceau lupte de greieri[29]. Lumea a învățat să le dea bani funcționarilor publici ziua și orez partizanilor seara. Se strecurau printre două linii de tragere[30], cu grijă să nu calce pe terenul unuia sau al celuilalt, despărțite de granițe invizibile și schimbătoare în funcție de momentul zilei. Ei rămâneau neutri, îmbrățișau ambele părți, ca un tată care-și iubește în egală măsură fiii ce se dușmănesc.

Maman, fără acte de identitate, putea să fie în continuare neutră când bărbații înarmați îi cereau să se ridice și să-i urmeze. A făcut doar trei pași, apoi a leșinat, pentru că-și văzuse tunica albă plină de pete roșii de sânge. Credea că o loviseră, dar era sângele altor pasageri, printre care și al vecinului ei care rămăsese nepăsător la ordinele date cu patul și țeava puștii.

---

[29] Luptele de greieri sunt o tradiție asiatică de peste o mie de ani, pe care azi o păstrează mai ales persoanele în vârstă. Participă numai greierii masculi, care se luptă aproximativ un minut, într-un recipient transparent. Greierele care pierde este eliberat, iar cel mai puternic continuă lupta cu un altul. (*n. tr.*)

[30] *hai làng đạn* ● două linii de tragere

Maman s-a trezit în colțul unei colibe de paie, înconjurată de sunete cunoscute. Aproape de ea, cărbunii trosneau, frunzele de palmier foșneau, iar discuțiile se purtau în șoaptă. Peste toate, se auzeau câinii lătrând ascuțit și un cuțit lovind ritmic pe o bucată de lemn. Aroma de iarbă de lămâie[31] proaspăt tăiată îi mângâia nările ca și cum mâna unei mame i-ar fi mângâiat obrazul. Iar asta i-a alungat frica. Și totuși, ochii ei se deschideau asupra unei lumi stranii, necunoscute. În satul acela, nu mai erau „femei“ sau „bărbați“, nici „mătuși“ sau „unchi“, erau doar tovarăși. Ea a devenit tovarășa Nhẫn, un nume pe care și l-a dat înainte de a deschide ochii pentru prima dată, un nume fără bagaje și fără familie. Numele i-a venit în minte aproape natural, pentru că-l repetase de sute de ori în fața ligheanelor cu rufe murdare ale fraților și surorilor ei. La fiecare pată și urmă de murdărie pe care le făcuseră intenționat, ca să păteze albul impecabil al țesăturii și să testeze eficiența săpunului cu concentrație de 72%, cum este cel de Marsilia, ea rostea încet „*kiên nhẫn*“ – „răbdare“[32] – mantra ei personală sau mai degrabă realizarea ei personală, pentru că reușise, în sfârșit, să audă melodia seducătoare pe care o produceau rufele înmuiate, pline de săpun.

A trăit în satul acela cinci ani purtând numele de Nhẫn, un nume cu mesaj, ca toate celelalte. Unii aleseseră Determinare (*Chî*). Alții preferaseră Patrie (*Quốc*), iar alții îndrăzniseră să-și aleagă numele Curaj (*Dũng*) sau Pace (*Bình*). Cu toții abandonaseră nume precum Orhidee (*Lan*), Prosperitate (*Lộc*) și Zăpadă (*Tuyết*).

Ar fi putut să fugă și să se întoarcă acasă, pentru că satul nu era îngrădit în niciun fel și nici nu era apărat cu sârmă ghimpată. N-o torturase nimeni. N-o legase nimeni de mâini și de picioare. N-o interogase nimeni. Îi ceruseră doar compuneri și prezentări despre patriotism, curaj, independență, colonialism și sacrificiu. Nu o întrebaseră cum îi cheamă pe părinții ei, nici câți frați și surori are și, mai ales, nu îi ceruseră să-și spună numele adevărat, căci membrii rezistenței își abandonaseră familiile pentru o cauză colectivă ce punea în umbră viața personală. Spre deosebire de ea, cei mai mulți se alăturaseră rezistenței din proprie inițiativă. Ei îi era rușine că nu simțise niciodată aceeași iubire necondiționată față de țara aceea, care era și țara ei. Îi era rușine că prefera să stea între granițele acelea invizibile pentru că voia să-și scutească familia de bănuieli și acuzații de trădare dacă s-ar fi întors la ei după ce stătuse pe celălalt țărm, în partea dușmană. A ales să rămână și pentru ea, ca să nu mai trebuiască să trăiască. În sat, nu trebuia decât să se supună.

---

[31] Iarba de lămâie sau citronelă sau *lemongrass* (*Cymbopogon citratus*) este o plantă folosită des în bucătăria

asiatică și cu o gamă largă de beneficii medicale. Are frunze lungi și subțiri, asemănătoare firelor de iarbă. (*n. tr.*)

[32] *kiên nhẫn* ● răbdare

La început, ea urma rutina responsabililor de la bucătărie și a grupului de îngrijiri medicale. Mai târziu, când tălpile i-au fost protejate de bătături și de cicatrice tăbăcite, mergea pe jos săptămâni în șir, ca să traducă din franceză în vietnameză manualele de chimie celor care confecționau mine[33] în inima pădurii tropicale. Într-o zi, a primit ordinul de a urma o tovarășă ce purta o cămașă vietnameză maronie. Ea a dus-o în piață, unde o femeie în halat decolorat de culoarea lavandei i-a dat o cobiliță. Coșul care atârna de un capăt al barei din bambus era umplut cu spanac chinezesc, iar celălalt, cu igname[34]. Când și-a urcat pe umăr cobilița, greutatea rădăcinilor enorme din al doilea coș a tras-o mult pe spate. Maman și-a pierdut echilibrul chiar din primele secunde, până să poată sincroniza ritmul greutăților cu cel al pașilor săi. A trecut de punctul de control de pe pod, pierzându-se în mulțime. Câteva străzi mai departe de pod, a pierdut-o din vedere pe femeia cu halat de culoarea lavandei. Puțin mai departe, însă, o alta a luat-o la întrebări, trăgând-o de mânecă:

– Surioară, cum sunt ignamele azi? Au destul amidon? Arată bine. Fiul meu tocmai și-a scos un dinte. Vreau să-i pregătesc o supă de igname, să mai schimbe supa de orez. E tare mofturos. Dar e băiat bun. Nu-mi place deloc să dau pe răzătoare igname. Mă înțep tare rău la mâini. Nu vrei să mă ajuți? Hai la mine, să mi le răzuiești tu! Vii? Hai cu mine!

Urmând-o pe femeia aceea, începea, fără voia ei, să lucreze ca spion pentru rezistență.

---

[33] *mìn* ● mină

[34] Cartofi dulci. (*n. tr.*)

A dormit în bucătăria acelei femei câteva săptămâni, apoi a fost mutată în altă casă, unde prezența ei putea fi utilă. În timpul călătoriei, traversând o plantație de *durian*[35], în mijlocul acelor fructe grele și țepoase, care din fericire cădeau numai în timpul nopții, l-a zărit pe tatăl[36] ei, de vorbă cu doi bărbați. I-a venit să fugă spre el, așa cum făcea când era mică. Femeia care o însoțea a văzut cum pălăria conică a lui Maman îi alunecă spre spate, dezvelindu-i ochii, ce-i trădau impulsul. Până să-și îndrepte corpul în aceeași direcție cu privirea, Maman a auzit: „*Đùng*“. Femeia care o însoțea nu i-a spus „Nu!“ sau „Oprește-te!“ sau „Mergi!“, ci i-a spus „Stăpânește-te!“. Maman și-a întors privirea. Tatăl ei părea să fi îmbătrânit mult în cinci ani. Încă mai păstra ținuta impunătoare de magistrat, dar obrajii i se scofâlciseră, ca și cum și-ar fi pierdut mușchii pentru zâmbit. Maman se temea să nu o vadă, pentru că asta ar fi pus o povară în plus pe umerii lui, i-ar fi dat încă o situație de rezolvat și, mai ales, sute de întrebări la care să răspundă autorităților.

A fost ultima dată când Maman și-a văzut tatăl: sub copacii de *durian*, pe care vietnamezii îi numesc *sầu riêng*. Până în acea zi, nu se gândise niciodată la numele format din cele două cuvinte, al căror sens literal este „tristețe personală“. Uităm, poate, că tristețile acestea, asemenea miezului de *durian*, sunt închise ermetic în compartimente, sub o carapace spinoasă.

---

[35] *Durian*, fruct originar din Asia de Sud-Est, de formă ovală, cu coaja verde sau maronie, acoperită cu țepi. Faimos pentru mirosul deosebit de puternic, care-l face apreciat mai ales de către localnici, dar considerat de unii de-a dreptul dezgustător. (*n. tr.*)

[36] *cha* ● tată

Eu, însă, nu mi-am cunoscut niciodată tatăl. Gurile rele spun că era alb[37], înalt și colonizator, pentru că am nasul delicat și pielea diafană. Maman îmi spunea adesea că mereu visase să am pielea albă, albeața pe care o au *bánh cuốn*[38]. Mă ducea la vânzătoarea de clătite vietnameze ca să mă uit cum întinde compoziția din făină de orez pe o pânză din bumbac, pusă direct deasupra unui ceaun cu apă clocotită. Întindea lichidul răsturnând polonicul pe pânză, ca să o acopere complet. În câteva secunde, crema se transforma într-o pieliță fină, aproape transparentă, pe care o dezlipea cu o tulpină de bambus ascuțită, ce-i servea de spatulă subțire, lunguiață. Maman spunea că e singura mamă care știe să-și acopere fiica în acea clătită de orez în timpul somnului, pentru ca pielea să-i semene cu reflexele zăpezii și cu strălucirea porțelanului. Așa cum lotușii își păstrează parfumul deși cresc în mlaștini cu izuri grele, eu trebuia să nu las vorbele dure să murdărească acea puritate.

Maman mai știa un secret: acela de a-ți schimba forma nasului. Femeile asiatice încearcă să-și crească proeminența osului nazal prin implanturi cu silicon, dar Maman nu trebuia decât să mă tragă de nas de nouă ori în fiecare dimineață, ca să-l occidentalizeze! Iată de ce numele meu este Mãn, care înseamnă „perfect mulțumită“ sau „să nu mai rămână nimic de dorit“ sau „să-ți fie îndeplinite toate dorințele“. Nu pot cere nimic mai mult, căci numele meu îmi impune acea stare de satisfacție, de împlinire. Spre deosebire de Jeanne a lui Guy de Maupassant, care visa să se bucure de toate plăcerile vieții la ieșirea din mănastire, eu am crescut fără vise.

---

[37] *trắng* • alb

[38] *Bánh cuốn*, clătite sau rulouri în foaie de orez preparată la abur. (*n. tr.*)

Maman a știut cum să ne ofere o viață liniștită, între cele două lumi, într-un spațiu pe care l-am găsit mai târziu proiectat în Montréal, în bucătăria[39] restaurantului soțului meu. Agitația lumii exterioare era anulată de zgomotul constant al hotei. Timpul era marcat de numărul comenzilor ce veneau prin fanta delimitată de bare metalice, nicidecum marcat de minute sau ore. Vara, căldura nemiloasă distorsiona noțiunea timpului și îndepărta orice adiere a vântului. Iarna, ușa de incendiu ce se deschidea spre curte era mereu închisă, transformând bucătăria într-un seif. Bărbatul care curața filtrele hotei era singura persoană care dădea viață acelui loc. Trecea pe acolo o dată pe lună. De fiecare dată, bătea la ușă cu putere, ca și cum ar fi căutat ajutor urgent, deși el doar se grăbea pentru că lista lungă cu clienți îi cerea viteză, iar soția, mâini curate, fără ulei. De la el am învățat să folosesc cuvinte legate de vreme în loc de salut.

- Frumoasă zi.
- E tare cald.
- Cade grindină.
- Ninge.
- Bate vântul.
- Plouă.

---

[39] *bếp* ● bucătărie

În sudul Vietnamului nu vorbim niciodată despre vreme. Nu comentăm niciodată, poate pentru că acolo nu sunt anotimpuri, nu se schimbă nimic, la fel ca în bucătăria aceasta. Sau poate pentru că acceptăm lucrurile așa cum sunt, așa cum ni se întâmplă, fără să comentăm niciodată de ce sau cum.

Într-o zi, prin deschizătura mică în formă de pătrat prin care se trimit farfuriile spre sală, am auzit niște clienți avocați spunând că ar trebui să punem doar întrebari[40] ale căror răspunsuri le știm deja. Dacă nu, am face mai bine să tăcem. Eu n-am să găsesc niciodată răspuns la întrebările mele și poate de aceea n-am mai pus nicio întrebare. Nu făceam decât să urc și să cobor scările dintre cuptor și pat. Soțul meu a construit casa scării ca să mă apere de frig iarna și de capriciile vieții exterioare indiferent de anotimp.

---

[40] *câu hỏi* • întrebări

Când am venit eu, meniul restaurantului era foarte sărac, ca acela al restaurantelor de pe stradă[41] din Vietnam: un fel și o specialitate. În Hanoi, orașul vechi era brăzdat de străzi specializate într-un singur produs: strada cu tăieței, strada cu pietre de mormânt, strada cu metale, strada cu sare, strada cu ventilatoare... Azi, scările de bambus se vând pe strada cu pânzeturi, iar veșmintele din mătase, pe strada cu cânepă. Ca și înainte, comercianții se așază unii lângă alții, oferind același produs. O scurtă perioadă de timp, am locuit cu Maman la Hanoi pe strada cu pui și ierburi medicinale. Dintre cele două șiruri de restaurante ce serveau *gà tần*[42], preferatul nostru era cel cu terasă la etaj, construită în jurul unui banian[43] imens.

---

[41] *ăn hang* • să mănânci pe stradă

[42] Tocană de pui. (*n. tr.*)

[43] *Banian*, smochin indian, cu multe radăcini aeriene verticale. (*n. tr.*)

Când soțul meu s-a îmbolnăvit prima dată, i-am preparat un fel de mâncare cu pui gătit la foc mic cu semințe de lotus, nuci de ginkgo și goji uscate. Există credințe conform cărora lotusul păstrează în el o porție din eternitate, iar ginkgo întărește neuronii, pentru că frunzele lui au forma creierului. Cât despre goji, virtuțile lor medicinale sunt atestate încă de pe vremea împăraților și a prințeselor. Beneficiile acestui fel de mâncare se datorează probabil atenției acordate pregătirii lui. Pe lângă orele de gătire la foc mic, și ginkgo cere un efort special: coaja nucii trebuie spartă cu fermitate, dar cu reținere, pentru ca miezul moale să rămână întreg. Iar germenii verzi trebuie înlăturați din semințele de lotus, pentru a nu reține gustul amar[44].

Amărăciunea nu se înlătură complet aproape niciodată, pentru că se găsește adesea în alimentele considerate reci, cele care nu ne înfierbântă, spre deosebire de mango, ardei iute sau ciocolată. Se crede că ar trebui să ne reținem de la gusturile care ne plac cu prea mare ușurință, pentru că ne fac rău, pe când gustul amar restabilește echilibrul. Aș fi putut să nu separ fiecare sămânță de lotus în două ca să elimin germenii, pentru că unii preferă să-i bea ca infuzie ce invită la somn. Însă voiam să evit extremele – gusturi extreme, senzații extreme.

---

[44] *đắng* • amar

În cele trei zile în care soțul meu a avut febră, l-am hrănit eu, înghițitură cu înghițitură. În Vietnam, când nu se cunoaște cauza unei morți, dăm vina pe vânt, ca și cum numai un vânt impur ne-ar putea ucide. De aceea l-am rugat să-și scoată cămașa, ca să alung vântul malefic[45], răzuindu-i spatele cu o lingură din porțelan înmuiată în puțină alifie chinezească[46]. Niciodată nu privisem pielea unui bărbat de atât de aproape! Îi desenam scheletul pe piele, masând cu degetele între oase și de-a lungul coloanei vertebrale. Ieșeau la suprafață pete de un roșu închis, eliminând căldura și poate, odată cu ea, toate durerile ce nu fuseseră niciodată simțite. Repetam aceste gesturi milenare pentru a îngriji un străin care devenise singurul meu punct de ancoraj. Aș fi vrut să știu cum să-l alin, cum să-mi plimb mâna pe pielea lui. Dar n-am fost în stare decât să-l încălzesc cu pătura ce încă purta mirosul lungului drum de la atelierul chinezesc până la apartamentul nostru.

---

[45] *cạo gió* ● să scarpini vântul

[46] În original, *baume du tigre*, alifie thailandeză cunoscută și sub numele englezesc de *tiger balm*, cu efect terapeutic recunoscut, pe bază de mentol, camfor și ulei de eucalipt. (*n. tr.*)

Imediat ce s-a putut ridica din pat, a revenit în restaurant, să le servească supă tonkineză clienților săi. Mulți dintre ei erau celibatari în așteptarea soției vietnameze sau a banilor cu care să-și cumpere bilet de avion. Cei mai mulți veneau la o supă de trei-patru ori pe săptămână. Veneau sâmbătă sau duminică de dimineață, înainte de ora deschiderii, ca să bea o cafea[47] la filtru împreună cu soțul meu, ca să compare lentoarea scurgerii timpului în așteptarea deschiderii cu ritmul în care picura cafeaua peste laptele condensat din paharele lor. Le serveam tuturor același mic dejun, care se schimba în fiecare dimineață, în funcție de ritmul vizitei mele virtuale pe străzile din Vietnam.

Am citit cândva că-n Japonia fiecare oraș are câte un fel de prăjitură reprezentativă. Bărbații care merg în călatorie de afaceri aduc adesea acasă câte o cutie cu dulciuri din orașul în care au fost. Uneori nici nu-și părăsesc orașul în care locuiesc, își părăsesc doar temporar soția, ca să-și petreacă timpul în compania amantei. Își permit din când în când să ia o pauză de la viața reală, să-și ia o mică vacanță. Pentru astfel de cazuri, există magazine ce anticipează aceste absențe și le oferă bărbaților dulciuri din diferite orașe.

Ca-n Japonia și poate ca peste tot în lume, orașele și satele vietnameze au și ele specialitățile lor. Trebuia doar să mă întorc mental în Chợ Lớn, marele cartier chinezesc din Saigon, ca să-mi vină ideea să le pregătesc chifteluțe pe coastă de porc, preparate la aburi, într-o linguriță de sos de roșii. Se servesc cât se poate de natural cu o baghetă, ca și cum Franța ar fi făcut dintotdeauna parte din tradițiile culinare sino-vietnameze. Saptămână după săptămână, clienții care-i erau prieteni soțului meu își primeau porțiile cu nerăbdare crescută în priviri.

Unul dintre ei era originar din Rạch Giá, un oraș de pe coastă unde se inventase un fel de mâncare cu pește la foc scăzut pe pat de fidea de orez, înnobilat cu creveți și porc caramelizat în icre de creveți. Lacrimile i-au inundat obrajii când i-am presărat în bol o linguriță de usturoi marinat în oțet. Mi-a șoptit printre înghițituri că acela era gustul pământului natal, acolo unde crescuse și unde fusese iubit.

În zilele prea aglomerate, clienții care îi erau prieteni se mulțumeau cu un bol de orez cu *óp la* (ou ochi) sărat cu sos de soia. Astfel, își începeau ziua liberă cu un sentiment de tihnă și împlinire.

---

[47] *cà phê* • cafea

În câteva luni, clienții aceia care veneau singuri au început să-și aducă și câte un coleg, un vecin sau o prietenă. Cu cât așteptau mai mult la intrare, apoi pe trotuarul din fața restaurantului, cu atât creștea numărul nopților mele petrecute în bucătărie. Curând, clienții au lăsat deoparte supa tonkineză pentru meniul zilei, chiar dacă nu știau ce anume este în meniu înainte să ajungă la restaurant și să citească tăblița agățată-n fereastră. Câte un singur fel pe zi. Câte o singură amintire pe zi, pentru că altfel nu mi-aș fi putut stăpâni emoțiile atât de puternice, încât aproape depășeau marginile farfuriilor. De fiecare dată când scăpam din greșeală râșnița cu sare[48] și podeaua se acoperea de granule albe, mă abțineam cu greu să nu le număr, cum făcea Maman atunci când rația ei zilnică era de treizeci de granule. Din fericire, clienții erau tot mai numeroși, iar asta m-a ajutat să-mi păstrez ritmul și concentrarea.

---

[48] *muối* • sare

Foarte curând, mi-a fost imposibil să mai număr farfuriile care trebuiau spălate. Soțul meu a angajat un tânăr vietnamez. A adus cu el un zâmbet zgomotos. Înainte să rostească primul cuvânt, îi auzeai deja buna dispoziție pocnindu-i în stomac ca floricelele de porumb încinse în ceaun. Nu m-am putut abține și am râs tare, foarte tare, când și-a pus mănușile de cauciuc galben pe care le scosese din buzunar cu un „Ta-daaa!“ Nici nu știam că pot scoate un sunet atât de de spontan[49], de asurzitor. Mi-a devenit rapid fratele mai mic, o rază de soare care nu se stingea niciodată, nici măcar atunci când viața îl supunea la încercări de netrecut. Cum avea o clipă de răgaz, studia. Repeta formule de chimie, cu capul în aburul de la mașina de spălat vase. Își lipise pe faianță tabloul periodic al elementelor. Scria definiția cuvintelor pe marginea paginilor în cărțile pe care le citea pentru școală. În ciuda tuturor eforturilor, pica de fiecare dată examenele de filosofie și de franceză. Când l-am cunoscut eu, mai avea o singură dată dreptul să le repete. Am petrecut multe nopți citindu-i temele și corectându-i eseurile.

---

[49] *hồn nhiên* ● spontan

De cum am învățat să scriu, Maman a făcut un obicei din a-mi da dictare în fiecare seară, fie că era pană de curent, fie că nu. Îmi citea din Maupassant la lumina unei lămpi cu ulei de mărimea unui pahar. Treceam lampa de la una la alta, ca să avem amândouă lumină. După fiecare frază, trebuia să fac o analiză logică, gramaticală și sintactică.[50] Înainte de culcare, Maman punea cartea la loc în cutia ei metalică și o ducea înapoi în ascunzătoare. Era secretul cel mai mare, pentru că erau interzise cărțile străine, mai ales romanele, mai precis frivolitatea ficțiunii.

---

[50] *lỗi* ● greșeli

Mulțumită acestui antrenament, mi-a fost ușor să pregătesc cele zece întrebări pe care fratele meu solar le primise de la profesorul de filosofie. Trebuia să răspundă la una singură, dar numai la examen avea să afle la care. I-am pregătit zece răspunsuri, pe care le-a învățat pe dinafară, pentru că explicațiile mele în vietnameză nu-l ajutaseră prea mult. Și uite-așa a reușit să-și ia diploma, ba chiar și-a găsit de lucru, dar a continuat să vină să mă ajute la sfârșit de săptămână. Într-o seară, mi-a spus că-n ziua aceea o fată pe care o angajaseră de curând la fabrică venise și se așezase lângă el. Fără să se întoarcă spre mine, a scăpat o cratiță în chiuvetă, ca să mimeze curentul electric care-l străfulgerase din cap până-n picioare. Și-a ridicat brațele în aer, cu tot cu mănușile de cauciuc pe care le avea în mâini, și s-a fixat bine în pământ, ca lovit de fulger[51]. L-am privit mută de uimire, ca și cum aș fi avut în față un om în transă sau un nebun în plin delir. Era îndrăgostit, atâta tot. Eu nu cunoșteam starea aceea, n-aș fi avut cum s-o identific, s-o recunosc. Și totuși, m-am lăsat prinsă în starea lui de euforie, făcând pe Cyrano de Bergerac ca să-l ajut s-o curteze pe fata aceea care-mi era aproape o necunoscută.

---

[51] *sét* ● fulger

O chema Bạch, era vietnameză, era sosită de curând și era tristă că-și părăsise satul natal, aflat undeva, în sudul extrem al Vietnamului. Stătea la o mătușă, într-o suburbie a Montréalului, într-o casă mare fără urmă de praf, în care fiecare cameră avea perechea ei de papuci și unde fiecare tocător avea întrebuințarea lui. Mătușa respectivă le oferise ajutor financiar lui Bạch și celor șase membri ai familiei. Fata ar fi preferat să stea în Cà Mau cu prietenele și să brodeze[52] fețe de masă pentru export. Dar mătușa îi convisese părinții să renunțe la viața aceea ce nu le promitea nimic, să-și sacrifice generația, pentru ca următoarea să poată fi educată. Așa a ajuns Bạch într-o fabrică de panouri electronice. Suda circuitele cu destulă ușurință, pentru că degetele ei învățaseră deja să umple spații cu acul, punct cu punct.

Fratele meu solar îi ducea la început câte ceva din bucătărie: câte o felie de prăjitură cu manioc, orez înăbușit cu crabi sau pui cu ghimbir și cu ciuperci *shiitake*... A venit la mine alergând, aproape țipând cu toată verva bucuriei fără sfârșit a tinereții, după ce reușise s-o conducă pentru prima dată până la casa mătușii. În cele din urmă, a reușit chiar să o ceară de soție. Nu știu dacă a acceptat pentru că o scutea de cele patru ore de autobuz zilnice sau pentru că se hotărâse să se lase iubită. Dar căsătoria a avut loc.

---

[52] *thêu* ● a broda

M-am oferit să ajut la pregătirile pentru logodnă, pentru că tatăl fratelui meu solar muncea câte șaizeci de ore pe săptămână la fabrica de plăcuțe de frână și alte zece ore livra pizza, pe când migrenele violente și analgezicele făcuseră din mama lui o trestie beată ce se apleca la fiecare curent de aer. Uneori, suflul ușor al unui murmur pe obrazul ei era de ajuns ca să o tulbure și să facă să-i apară pe frunte harta vieții. Ar fi fost, deci, de neimaginat să mânuiască în sufrageria lor hârtia roșie transparentă în care se împachetează în mod tradițional cadourile care se duc la casa miresei, pentru că fiecare pliere, fiecare mișcare ar fi produs destul zgomot cât să-i brăzdeze pielea ca un cuțit. Ca să evităm trosnetele, fâșâiala și agitația, am hotărât să ne instalăm cartierul general în sala de mese a restaurantului[53].

---

[53] *mâm* • platouri

În ajunul logodnei, sala era de un roșu strălucitor, nu roșul iubirii, ci acela al norocului. Din superstiție, fiecare cadou trebuie ambalat în această culoare, simbol al norocului, pentru că toți tinerii căsătoriți au nevoie de noroc pentru a găsi echilibrul cu ajutorul căruia două persoane reușesc să construiască o singură viață comună, care, la rândul său, va sprijini alte vieți. Nu li se urează iubire, ci fericire, și una dublă: cuvântul se scrie de două ori, unul suprapus peste celălalt, în oglindă, clonat. Pentru că nimeni nu îndrăznește să-și asume riscul, fiecare tavă cu cadouri, fără nicio excepție, este acoperită cu o pânză de un roșu aprins, pe care este brodat cuvântul „fericire“[54], nu la plural, ci dublat.

Ce noroc că tinerii căsătoriți nu se împovărează cu grijile celor care au trecut prin același supliciu înaintea lor! Ei sunt acolo doar pentru petrecere și sunt convinși că fericirea vine la pachet cu mariajul sau poate invers.

---

[54] *hạnh phúc* ● fericire

Pentru a contribui la etapa următoare, la ciclul natural al vieții, soțul meu își mobilizase clienții prieteni să formeze o delegație care să ducă tăvile cu daruri în dimineața ceremoniei. Purcelul de lapte în manta de miere îi fusese repartizat celui mai puternic, pe când ceilalți își împărțiseră tava pe care erau cutiile de ceai, sticlele cu vin și prăjiturile. Verii răspundeau de bijuterii, de ceainicul micuț plin cu alcool de orez și platoul cu frunze de betel și nuci de *areca*[55]. Azi doar puțini vietnamezi mai mestecă nuci de *areca*[56], dar ele încă mai simbolizează începutul unei relații. Cu mai puțin de o sută de ani în urmă, vietnamezii își primeau invitații cu o cutie din lemn și sidef în care se găsea un mojar de formă cilindrică pentru mărunțit nucile înainte de a fi rulate în frunzele date prin var stins. Consumatorii înrăiți spun că amestecul are efect stimulant asemenea cafelei, iar cei slabi de inimă spun că le provoacă stări de amețeală și chiar beție. Efectul vine mestecând încet, ceea ce face ca saliva să devină roșie – roșul beției, roșul iubirii – pentru că roșul acesta spune povestea unei uniuni veșnice.

Legenda spune că doi frați gemeni iubeau aceeași fată. Primul a luat-o de soție. Al doilea, chinuit de durere, a părăsit satul, pentru ca fratele lui să nu-și dea seama. Fratele cu inima sfâșiată a mers și-a tot mers, până la epuizare, până când s-a transformat în piatră de var. Celălalt frate a bătut același drum, în căutarea geamănului său. Răpuns de oboseală, a căzut chiar lângă roca de calcar și s-a transformat într-un palmier de betel. Soția lui a urmat același drum și, în același loc, s-a transformat într-o plantă cățărătoare cu frunzele în formă de inimă, agățată în jurul trunchiului palmierului ce ținea umbră rocii. M-am întrebat adesea cum de acel triunghi amoros a putut deveni simbolul unui mariaj fericit, dacă povestea are un sfârșit atât de trist. Cred că nu ne-am înțeles bine strămoșii. Din contră, cred că ei au așezat tava cu betel în capul procesiunii ca să-i avertizeze pe tinerii căsătoriți asupra pericolului iubirilor imposibile. Sau nu cumva au vrut să ne avertizeze că dragostea ucide?

---

[55] Nuci de *areca*, numite impropriu și nuci de betel, fructele palmierului *Areca catechu*, sunt niște drupe care se consumă mestecate în frunze de betel (piper agățător), un obicei destul de răspândit în sud-estul Asiei. Consumatorii adaugă uneori tutun sau mirodenii alături de fructul cărnos, iar combinația are efect stimulant. (*n. tr.*)

[56] *trầu cau* ● nuci de areca

Oricât de jos, cu nasurile aproape de podea s-ar înclina mirii cu venerație, strămoșii[57] din tablourile de pe peretele de deasupra altarului nu le vor dezvălui niciodată adevăratul motiv. Se vor mulțumi să privească bețișoarele aromate arzând și să observe transmiterea ritualurilor din generație în generație. Ei știu că într-o zi soacrele nu le vor mai oferi cercei nurorilor. Deja nu-și mai amintește aproape nimeni că, la logodnă, mama pune în lobul urechii miresei bile din aur ce reprezintă bobocii. La nuntă, soacra le înlocuiește cu cercei în formă de floare deschisă, ce simbolizează deschiderea miresei, deflorarea.

---

[57] *lại tổ tiên* ● salutul strămoșilor

De la socrii mei am primit doar un plic, care probabil că valora greutatea lui în aur, pentru că hârtiile din el îmi ofereau un altundeva și o viață necunoscută alături de un străin. Cum nu aveam nici tată, nici strămoși, s-au gândit că e mai bine să evite ceremonia[58]. Am plecat la aeroport fără cortegiul de veri și prieteni, care însoțeau ceilalți pasageri. Erau cu sutele în afara aeroportului, copii, bătrâni, lacrimi, promisiuni, toate laolaltă în amestecul de emoții. Erau niște ani în care plecai fără speranța de a te întoarce. Plecai doar cu promisiunea că nu vei uita. Spre deosebire de alte mame vietnameze, care contau pe devotamentul și recunoștinta copiilor, Maman voia să uit, să o uit, pentru că aveam din nou șansa de a o lua de la capăt, de a pleca fără bagaje, de a mă reinventa. Dar mi-a fost imposibil.

---

[58] *tiễn đưa* ● a-ți lua rămas-bun, a conduce pe cineva care pleacă

Când fac cunostință, vietnamezii vorbesc întotdeauna despre satul lor și despre arborele genealogic. Aceste două subiecte deschid aproape mereu conversația pentru că noi avem credința că suntem ceea ce au fost strămoșii noștri, că destinele noastre răspund întâmplărilor din viețile care ne-au precedat. Cei mai înaintați în vârstă îl cunoșteau pe bunicul meu după nume sau chiar îl cunoscuseră în persoană, bunicul pe care eu nu l-am cunoscut. Cei mai puțin vârstnici își aminteau de frații și surorile lui Maman și știau că eu nu le semănam[59]. Îmi invidiau picioarele suple, dar se temeau de povestea clandestină pe care o ascundeau formele mele prea pronunțate. Numai clientele din Québec care adoptaseră un copil în Vietnam îndrăzneau să se apropie de mine cu o privire neutră, fără să le intereseze trecutul meu.

---

[59] *gia đình* ● familie

Julie a fost prima care și-a coborât privirea în deschizătura prin care dădeam mai departe farfuriile din bucătărie spre sala de mese. Zâmbetul ei se întindea de la un capăt la altul al fantei. M-a salutat cu entuziasmul unui arheolog care tocmai descoperise urma primului sărut. Pe loc, în prima clipă, înainte să pronunțăm primul cuvânt, am devenit prietene[60] și apoi, cu timpul, surori. M-a adoptat așa cum o adoptase și pe fiica ei, fără să pună întrebări despre trecutul nostru. După-amiaza mă ducea la cinema sau ne uitam la filme clasice, la ea acasă. Deschidea frigiderul și-mi dădea să gust ce avea, în ordine profund aleatorie, în funcție de dispoziția din acea zi: de la vită afumată[61] la *tourtière*[62], de la ketchup la sos beșamel, neocolind țelina, rubarba, carnea de mistreț, *pouding chômeur*[63] și ouă marinate. Câteodată, Julie venea și gătea cu mine. Îi arătam cum să țină orezul lipicios în frunze de bananier așezate una peste alta, storcându-le bine, dar fără să înăbușe orezul. E întotdeauna un echilibru fragil, pe care degetele îl simt mai bine decât sunt în stare cuvintele să-l explice.

De fiecare dată la sfârșit de ianuarie trebuia să pregătesc câteva duzini, pentru că soțul meu voia să li le dăruiască prietenilor și rudelor îndepărtate cu ocazia Anului Nou vietnamez, așa cum făcea mama lui în satul natal. Mirosul frunzelor de bananier fierte în apa clocotită câteva ceasuri bune îi amintea de zilele dinainte de Têt, când toți vecinii își petreceau noaptea menținând focul de sub cazanele în care fierbeau rulourile de orez umplute cu pastă de fasole *mung*, fină, de un galben discret ca luna.

Julie venea adesea la noi la restaurant. Își invita prietenii la masă, organiza la noi întâlnirile lunare ale clubului de lectură și rezerva tot restaurantul pentru zilele de naștere și de căsătorie ale membrilor familiei. De fiecare dată, mă ruga să ies din bucătărie, ca să mă prezinte oaspeților, îmbrățișându-mă cu tot corpul. Ea era sora mai mare pe care nu o avusesem niciodată, iar eu eram mama vietnameză a fiicei sale.

---

[60] *tình bạn* • prietenie

[61] Vită afumată sau *smoked meat*, specialitate din Montréal preparată din coastă de vită condimentată și apoi afumată timp de o săptămână, servită în sandvici, cu muștar. (*n. tr.*)

[62] *Tourtière*, specialitate din Québec preparată din carne de porc și de vită, cu cartofi, ceapă și condimente, totul într-o foaie fină de plăcintă. (*n. tr.*)

[63] *Pouding chômeur*, prăjitură simplă, din aluat peste care se toarnă un sirop fierbinte sau caramel din zahăr și sirop de arțar, apoi se pune la cuptor. (*n. tr.*)

Într-o seară, mi-a pus o cheie pe blatul din bucătărie, pe când eu scoteam cu penseta impuritățile minuscule dintre filamentele fine ale unui cuib de rândunică[64], așa încât să rămână perfect curat, fără să risipesc nicio picătură de supă. Soțul meu găsise minunea la un vânzător de ierburi medicinale și o cumpărase fără să ezite, pentru că în mod normal se negocia pe mii de dolari kilogramul. Îmi repeta cu convingere că rândunicile au pentru puii lor o iubire răbdătoare și infinită, ele fiind singurele păsări care-și construiesc cuibul numai din salivă. Iar noi mâncam acele cuiburi cu gândul că astfel aveam șanse și mai mari să devenim, la rândul nostru, părinți. N-am avut timp să-i explic lui Julie cât de rară era poțiunea, pentru că ea m-a tras insistent spre ieșire și m-a pus să deschid cu cheia aceea ușa casei vecine. Așa a început aventura noastră.

---

[64] *yến* ● rândunică

Julie chemase arhitecți și decoratori care să transforme spațiul într-un atelier gastronomic. Îl rugase pe soțul ei, care mergea des în Asia în călătorie de afaceri, să-i trimită din Vietnam o ricșă cu bicicletă[65] folosită, cu structura metalică parțial ruginită și cu șaua deformată de sudoare. Pe perete pusese două panouri lungi din lemn, sculptate cu două versuri cu caractere chinezești, unul replică la celălalt, așa cum găseai la intrarea în vechile reședințe ale mandarinilor. Comandase din Huế niște pălării conice împodobite cu poeme inserate între frunzele de *latania*[66] împletite și șaisprezece cercuri de bambus, care urmau să fie oferite cadou la inaugurare. În capătul sălii, construise o bibliotecă spațioasă. Cărțile de bucate și de fotografii stăteau drepte pe etajeră, ordonate și ascultătoare asemenea elevilor din curtea școlii care cântau imnul în poziție de drepți în fiecare dimineață, în fața apartamentului în care locuiam cu Maman. Julie m-a luat de mână și m-a purtat de-a lungul peretelui. Fără ea, m-aș fi prăbușit în genunchi când am văzut ultima etajeră, pe care aranjase un rând de romane din care nu citisem decât o pagină-două sau poate un capitol, dar niciodată toată cartea.

Multe cărți în franceză și în engleză fuseseră confiscate în anii de haos politic. Nu vom cunoaște niciodată soarta acelor cărți, însă au supraviețuit părți din unele. Nu vom ști niciodată ce drum au urmat pagini întregi până au ajuns în mâinile vânzătorilor care le foloseau ca să învelească o pâine, o pisică de mare sau o legătură de spanac chinezesc... Nimeni nu-mi va putea spune vreodată de ce am avut norocul să descopăr aceste comori sub teancurile de ziare îngălbenite. Maman mi-a spus că paginile acelea erau fructe interzise căzute din cer.

Din aceste recolte prețioase, am reținut cuvântul „apatie“ din *Bonjour Tristesse* a lui Françoise Sagan, „langoare“ din Verlaine și „penitenciar“ din Kafka. Maman îmi explicase și sensul ficțiunii printr-o frază din *Străinul* lui Albert Camus, pentru că era de neimaginat pentru noi ca o femeie să poată avea o asemenea dorință: „Seara, Marie a venit să mă caute și m-a întrebat dacă vreau să mă căsătoresc cu ea.“ Apoi, fără să cunosc începutul și sfârșitul poveștii lui Marius din *Mizerabilii*, îl consideram un erou, pentru că, o dată, rația noastră lunară de o sută de grame de carne de porc fusese înfășurată în fraza următoare: „Viața, greutățile, izolarea, abandonul, sărăcia, toate sunt câmpuri de luptă care-și au eroii lor; eroi obscuri, uneori mai mari decât cei iluștri...“.

---

[65] *xích lô* ● ricșă-bicicletă

[66] *Latania*, specie de palmier cu tulpina subțire și cu frunze rigide, unite în formă de evantai. (*n. tr.*)

Erau multe cuvinte al căror sens Maman nu-l cunoștea. Din fericire, locuiam lângă un dicționar[67] în carne și oase. Era mai în vârstă decât Maman. Vecinii îl credeau nebun, pentru că stătea toată ziua sub un *jambu*[68] și recita cuvinte în franceză și definițiile acestora. Dicționarul, pe care-l avusese la îndemână toată copilăria, îi fusese confiscat, dar el continua să-l răsfoiască în minte. Era de ajuns să-i spun un cuvânt prin gardul care ne despărțea, ca să-mi dea imediat definiția. O dată, mi-a oferit cel mai roz fruct de *jambu* pe care l-a găsit pe creanga de deasupra capului, când i-am dat verbul „a adulmeca".

„A adulmeca: a respira pe nas, a simți cu ajutorul mirosului. A adulmeca aerul. Vântul. Ceața. Un fruct. Adulmecă! *Jambu*, numit în Guyana „mărul iubirii". Adulmecă!"

După acea lecție, n-am mai mâncat niciodată mărul iubirii fără să-i adulmec mai întâi pielița roz aprins, strălucitoare, de o prospețime inocentă, aproape hipnotică. De aceea am ales cu naturalețe acest fruct, dintre zeci de alte fructe exotice din ipsos pe care Julie le așezase pe o farfurie mare, în mijlocul sălii de lectură. L-am dus aproape de nas și parfumul lui de o prospețime fină m-a învăluit, ca și cum miezul acela alb ar fi fost moale și viu. Julie a început să râdă:

- Dacă vrei să miroși ceva adevărat, vino cu mine!

A deschis ușa din sticlă a unui dulap enorm cu zeci de sticluțe pline cu condimente: anason stelat, cuișoare, turmeric, semințe de coriandru, pudră de *galangal*[69]... Nu lipseau veșnic prezentele sticle de sos de pește, alături de fidea și de foițele de orez.

Julie a muncit din greu luni întregi în atelier, dar și cu mine, pe mine. M-a convins să țin un curs de bucătărie vietnameză cu degustare. Am intrat în joc, pentru că avea un entuziasm irezistibil.

---

[67] *tự điển* • dicționar

[68] *Jambu* sau *Syzygium cumini*, arbore veșnic verde, folosit în scop nutritiv și medicinal. Fructele și semințele au proprietăți astringente și diuretice. Fructele sunt roz, rotunde, ușor lunguiețe, iar când se coc devin galben-verzui cu dungi roz. (*n. tr.*)

[69] *Galangal* sau *Alpinia galanga*, rizom foarte asemănător ghimbirului (se mai numește și ghimbir de Siam), puțin mai mare, mai deschis la culoare, mai tare și mai lemnos, cu gust intens, înțepător, cu ușoară aromă de pin. (*n. tr.*)

Viața venea spre mine ca un tablou[70] pe care Julie mi-l desfășura în fața ochilor. Culori noi, forme noi mi se dezvăluiau pe măsură ce avansam, pe măsură ce rola se derula. Și, ca prin minune, apăreau imagini ce schițau o scenă sau ilustrau un moment. Deodată, mișcările pictorului au prins sunet și au devenit palpabile. Tot astfel, o voce a prins contur din numele meu – *mãn* – scris cu verde-jad pe farfurii, pe sacoșe, pe fereastra de la intrare. Cei douăzeci de participanți la atelier în primul grup au amplificat această voce de-abia înmugurită, luând cu ei rețete și repetând poveștile din jurul mesei. Viața efervescentă din jurul acestei aventuri a dat impuls unei alte vieți, cea care avea să se instaleze, în sfârșit, în căldura pântecelui meu.

---

[70] *tranh* ● pictură

Julie și soțul meu și-au unit eforturile ca să-mi găsească un ajutor permanent în bucătărie. *Hồng* era doar puțin mai în vârstă decât mine, dar avea deja o fată adolescentă. Își cunoscuse soțul, canadian din Québec, într-o cafenea din Saigon. Ea era chelneriță, iar el, un client. El i-a arătat pașaportul canadian, iar ea a acceptat călătoria, pentru ca fiica ei să nu mai simtă mirosul de tutun și sudoarea unor mâini străine pe uniforma ei, când se întorcea de la lucru, în toiul nopții. El o iubea pe *Hồng*, era îndrăgostit de ea, de timpul petrecut în Vietnam, unde o sută de dolari valorau un milion de dongi, unde cu o mie de dolari își permitea să trăiască iubirea veșnică. Visase mult la ea când s-a întors în apartamentul lui plin de sticle goale[71].

Dacă l-ar fi cunoscut pe Andy Warhol, Hồng ar fi apreciat pereții îmbrăcați în sticle de bere puse una peste alta, ca o piesă de pop-art. Din păcate, ea n-a văzut decât intarea într-un tunel întunecat. Îl dezamăgea purtând rochii prea lungi și pantofi cu talpa prea plată, iar el îi reproșa că pleacă prea devreme și se întoarce prea târziu de la fabrică. Hồng a aflat cu uimire că apartamentul nu era al lui și că mașina tușea mai rău ca un bătrân în ploaie. Dar îi era recunoscătoare pentru patul pe care-l primise fiica ei, așa că și-a suflecat mânecile ca să șteargă urmele pe care singurătatea i le lăsase soțului ei și să lase lumina să pătrundă pe holurile înguste, ai căror pereți absorbiseră șocul pumnilor încleștați și reduseseră furia la tăcere.

---

[71] *ảo tưởng* ● iluzie

Hồng lucra zi și noapte, în timpul săptămânii și în weekend. Spera că soțul ei va face la fel, că avea să caute clienți, să tundă gazonul[72] mai multor case, împreună cu asociatul său. El avea, însă, zile destule când cerul îi părea atât de greu, că nu se putea ridica din pat. Așa a cunoscut-o pe Julie, pentru că *Hồng* mânuise mașina de tuns gazonul, ținându-i locul soțului ei o dată, de două ori, de mai multe ori. Ultima dată, Julie ieșise din casă, îi adusese un pahar cu apă și-i propusese soțului meu să o cheme să mă ajute la restaurant.

---

[72] *cỏ* • gazon

La început, *Hồng* era distantă. Îi auzeam doar mișcările, de o eficacitate extraordinară. Mulțumită ei, am putut să lipsesc din bucătărie și să merg cu Julie la New York[73], să petrec două după-amieze pline într-o librărie gigantică, unde sute de cărți de bucate se deschideau în fața noastră. Cum aveam foarte puțin timp, Julie m-a dus la un restaurant să luăm o gustare, în altul pentru felul principal și într-un altul pentru desert. Voia să mă ducă în cât mai multe locuri în patruzeci și opt de ore. Julie cunoștea Manhattanul și toate magazinele care adăposteau tablouri și sculpturi care mă amețeau de-a dreptul. Cum de s-o fi gândit Richard Serra că oțelul ruginit e senzual? Cum faci să transporți o operă de douăzeci de ori mai mare decât bucătăria mea? Cum reușesc unii să aibă viziuni atât de mari?

---

[73] *New-York* ● New York

Julie m-a dus să văd un loc din afara existenței mele de zi cu zi, ca să mă facă să văd orizontul, ca să ajung să-mi doresc orizontul. Voia să învăț să respir profund, nu doar suficient. Mi-a repetat același mesaj în o sută de feluri:

- Mușcă[74]! Mușcă din măr!
- Mușcă așa cum mușcă pila din metal!
- Mușcă din viață cu toți dinții!

„Mușcă! Mușcă! Mușcă!“, îmi spunea râzând din toată inima, pe când mă trăgea de mână ca să trecem strada sau când îmi împletea părul. Se ocupa de educația mea în limbi străine, în gesturi, în emoții. Julie vorbea atât cu mâinile, cât și cu ridurile de pe nas, pe când eu de-abia dacă reușeam să-i mențin privirea cât dura o frază. De câteva ori, m-a așezat în fața unei oglinzi și m-a pus să vorbesc cu ea în timp ce ne priveam, ca să pot observa astfel cât de imobil era corpul meu în comparație cu al ei.

Mă uimea de fiecare dată când pronunța cuvinte în vietnameză. Imita accentele cu flexibilitatea unei gimnaste și cu precizia unei muziciene. Pronunța variațiile lui „la“ – la, là, lạ, lá, lã - distingând toate tonurile, deși nu înțelegea sensurile cuvintelor: a țipa, a fi, străin, frunză, răcoros. Provocarea mea era prea ușoară pentru ea, pe când exercițiul pe care mi-l propusese ea la schimb cerea din partea mea un efort uriaș. Să învăț cântece pe dinafară nu era o sarcină grea în sine, dar să le cânt cu voce tare cerea tot curajul din mine. Julie îmi scotea sunetele dezlegându-mi limba:

- Scoate limba! Încearcă să-ți atingi bărbia. Du-o spre stânga... acum, spre dreapta. Așa, încă o dată.

Râdea în hohote când mă vedea cu mâna la câțiva centimetri de gură în timp ce exersam, iar asta mă făcea și pe mine să pufnesc în râs. Julie avea un râs cald, încântător, dar avea și lacrimi de nestăvilit, așa cum femeile vietnameze n-ar putea avea niciodată, pentru că ele plâng în cea mai mare tăcere. Numai bocitoarele profesioniste angajate la înmormântări puteau să gesticuleze și să-și afișeze durerea pe chip fără să fie considerate necuviincioase.

---

[74] *cắn* ● a mușca

Soțul meu n-a aflat niciodată că plângeam noaptea, atunci când îi scriam lui Maman. Sau, dacă știa, prefera să mă consoleze punându-mi în sertar două foi cu timbre. Maman nu-mi răspundea prea des. Poate că voia astfel să evite plânsul. Dar eu auzeam ecoul liniștii ei și greutatea tuturor lucrurilor care nu se auzeau. Noaptea, când împărțeam același pat, uneori sunetul lacrimilor lui Maman scăpa din colțul ochilor, pe lângă pleoapele ei închise. Atunci eu îmi țineam respirația, pentru că, fără martori, tristețea poate că n-ar fi decât o fantomă[75].

Majoritatea vietnamezilor cred în existența unor suflete ce bântuie viața și pândesc moartea, rămase prinse undeva la mijloc, între cele două. În fiecare an, într-a șaptea lună selenară, lumea arde cenușă, bani și haine făcute din hârtie, ca să ajute fantomele să se elibereze, să părăsească lumea celor vii, în care ele nu-și au locul. Când aruncam în foc banii aceia falși din hârtie portocalie și aurie, speram că vor dispărea atât fantomele, cât și tristețea mamei, cu toate că ea spunea că nu există fantome cu aceeași fervoare cu care Partidul Comunist condamna teama oamenilor de acele spirite rătăcitoare, neidentificabile și fără martori.

Chipul lui Maman, ca și cel al soțului meu, e drept că nu lăsa să se vadă nici durerea, nici bucuria, cu atât mai puțin plăcerea, pe când pe chipul lui Julie puteam citi totul. Când a plâns cu sinceră afecțiune la nașterea fiului meu, inima i s-a conturat pe obrazi, pe frunte, pe buze. Cu aceeași emoție purta în brațe copiii de-abia sosiți din țări îndepărtate ca să-și salute noul destin în coconul țesut cu grijă pentru ei în Montréal. Le făcea fotografii și le oferea scrisori de bun venit semnate de prietenii ei din cercul părinților adoptivi. Ea a fost prima care i-a spus „Te iubesc“ fiului meu încă nenăscut, încovrigat la mine în pântece. Tot ea a fost cea care i-a luat mâna soțului meu și i-a pus-o pe piciorușul ce se contura pe pielea mea întinsă. Apoi, în ciuda reținerii pe care o emana corpul lui rigid, ea nu s-a jenat să-l strângă în brațe când el a acceptat să fie garant ca să o ajute pe Maman să emigreze în Canada.

---

[75] *ma* • fantomă

A fost nevoie de șapte ani și de nenumărate fotografii ale celor doi copii ai mei pentru a o convinge pe Maman să se mute la mine. Spre deosebire de fiul meu, fata a venit foarte repede, cu aceeași viteză cu care se multiplicaseră comenzile la domiciliu pentru petreceri în familie sau seri corporatiste. Soțul meu cumpărase duplexul de lângă noi, ca să avem o locuință mai mare. În paralel, Julie construia o bucătărie mare sub atelier și transforma cele două apartamente de deasupra în creșă pentru fata ei, copiii mei și, din când în când, copiii prietenilor, când aceștia nu aveau cu cine să-i lase acasă. Două doamne filipineze făceau cu rândul și ne ajutau în serile care se terminau prea târziu sau diminețile care începeau înainte de ivirea zorilor.

La bucătărie, Julie îl angajase pe Philippe, șef patiser, ca să reinventeze deserturile vietnameze, pentru că tradițiile noastre în materie de frișcă, ciocolată și prăjituri se limitau la câteva rețete destul de rudimentare. De fapt, vietnamezii numesc torturile *bánh gatô*, iar *bánh* înseamnă „pâine – prăjitură – aluat“. A trebuit să inventăm cuvântul *gatô*, pentru că tradiția culinară a prăjiturilor dispăruse. A trebuit să învățăm să folosim untul, laptele, vanilia, ciocolata... ingrediente ce ne erau la fel de străine ca și metodele de preparare. Cum nu aveau cuptor, femeile vietnameze coceau prăjiturile într-un tuci cu capac pe care puneau cărbuni încinși. Tuciul se punea pe un grătar din teracotă de mărimea unui ghiveci nici prea mare, nici prea mic, pentru ca amestecul să crească și să se coacă fără să se ardă, chiar dacă temperatura nu era constantă sau căldura nu se distribuia uniform. Așa că am fost foarte mirată să văd termometrul lui Philippe și m-am minunat să-i văd cronometrul și setul de linguri gradate, ca să nu mai vorbesc de instrumentele lui pe cât de misterioase, pe atât de impresionante pentru mine. Atingeam ușor conținutul sertarelor și al etajerelor cu fascinația unui copil în cabina unui pilot. Încet-încet, Philippe m-a condus în lumea lui. Mi-a arătat la început alunele – crude, prăjite, întregi, măcinate – pentru că-mi plac foarte mult nucile de orice fel. Îi aduceam din cartierul chinezesc frunze de *pandan*[76], pentru culoarea lor de un verde intens și pentru parfumul lor: în Thailanda, taximetriștii își puneau sub scaune câte un buchet proaspăt la fiecare două-trei zile. Cum Philippe cunoștea deja fructele *litchi*, i le-am prezentat pe verișoarele lor, fructele de *longan*, cu semințe negre, strălucitoare, folosite adesea ca metaforă pentru a descrie ochii unei fete frumoase, și fructele de *rambutan*, cu coaja roșie, acoperită de peri ca un arici de mare, dar moi la atingere.

Prăjitura mea de banane în stil vietnamez era delicioasă, dar deloc atractivă; părea mai degrabă înspăimântătoare, de-a dreptul grosieră, lipsită de finețe. Philippe a dres-o cât ai clipi cu o spumă de camarel cu zahăr nerafinat din trestie. Astfel, a îmbinat Estul cu Vestul[77], cum a făcut și cu prăjitura cu banane întregi puse într-o baghetă de pâine

îmbibată în lapte de cocos și lapte de vacă. Cele cinci ore la foc mic făceau ca pâinea să joace un rol protector pentru banane și invers, ca bananele să-i dea pâinii dulceața din pulpa lor. Oricine avea norocul să guste această prăjitură proaspăt scoasă din cuptor putea observa, când o tăia, roșeața bananelor surprinse în plină intimitate.

---

[76] *Pandan* sau *Pandanus amaryllifolius*, plantă tropicală ale cărei frunze se folosesc drept condiment în bucătăria din sud-estul Asiei. (*n. tr.*)

[77] *Đông-Tây* ● est-vest

Philippe a înfrumusețat și a înnobilat deserturile pe care vietnamezii le numesc simplu după numărul de culori al ingredientelor pe care le conțin: *chè* trei culori[78], *chè* cinci culori, *chè* șapte culori. Fiecare vânzătoare are propria interpretare a acestui desert, care se mănâncă de obicei ca gustare pe trotuar la colț de stradă, stând pe un mic taburet, la ieșirea de la ore sau între două destinații cu prietenii. Cred că întâlnirile la un *chè* corespund ieșirilor la cafenea, numai că acolo se mănâncă un amestec de pastă de fasole mung, tapioca în formă de semințe de rodie, fasole roșie, mazăre cu ochi negri[79] și fructe de palmier *nipa*[80], totul cu un strat de gheață pisată deasupra. S-au făcut numeroase mărturisiri între două lingurițe de *chè* și s-au născut o mulțime de povești de dragoste în aceste locuri adesea fără adresă.

În atelierul nostru, degustând creațiile lui Philippe, clienții parfumau aerul cu confidențele lor și se sărutau uneori pasional, ca și cum ar fi fost singuri, rupți de timp. Până atunci, eu nu mai văzusem îndrăgostiți de atât de aproape. Nici nu mai auzisem „Te iubesc“ rostit cu voce tare, cum făcea Julie în fiecare zi. Nu închidea niciodată telefonul fără să-i spună „Te iubesc“ soțului sau fiicei sale. Am încercat de câteva ori să pun în cuvinte toată recunoștința mea față de Julie, dar n-am reușit niciodată așa cum doream. Nu puteam decât să-i arăt afecțiunea mea prin ceea ce făceam zi de zi, ca atunci când îi pregăteam, în timpul numeroaselor întâlniri și chiar înainte să-și dorească, un suc de limetă, care-i place foarte mult, sau debranșând telefonul din birou când reușeam să o conving să doarmă un sfert de oră, sau frecând o rădăcină de turmeric pe o rană proaspăt vindecată, ca să nu rămână cicatrice. Îi mulțumeam Cerului când aveam ocazia să mă ocup de fiica ei cinci, șapte sau zece zile, când se ducea cu soțul ei în Turcia, Japonia sau Sri Lanka... Nu-i puteam oferi în schimb nimic altceva decât prietenia mea, pentru că lui Julie nu-i lipsea nimic, avea atât de multe de oferit și dădea tuturor din toate. Negustorească de fericire, asta era Julie.

---

[78] *màu* ● culoare

[79] Mazăre denumită astfel datorită unei mici pete negre, ușor vizibile pe fiecare bob. *(n. tr.)*

[80] Palmier *nipa* sau *Nypa fruticans*, este singura specie de palmier adaptată la zonele mlăștinoase. Crește în zonele de mangrove de pe coastele Oceanului Indian și Oceanului Pacific, de unde și numele frecvent de palmier de apă. (*n. tr.*)

Se spune că fericirea nu poate fi cumpărată. Dar am învățat de la Julie că fericirea se multiplică singură, se împarte și se adaptează la fiecare dintre noi. În această fericire s-au adunat anii unul după altul, fără să le pese nici de calendar, nici de anotimpuri[81]. N-aș ști să spun exact în ce moment *Hồng* a trecut la cârma bucătăriei restaurantului. Știu numai că am deschis ochii într-o dimineață foarte devreme și am văzut o lume atât de perfectă, că m-a cuprins amețeala. Alături de mine, dormea soțul meu, cu fața cufundată în pernă, odihnit, liniștit, învăluit într-o aură aproape palpabilă de calm și liniște. În camerele vecine, copiii mei dormeau profund. Mi se părea că le aud visele, în care până și monștrii par jucăuși și se transformă în gentilomi. Maman își alesese partea din capătul holului ce lega cele două apartamente. Se implica în temele copiilor cu rigoarea unei suplinitoare. O surprindeam adesea zâmbind discret când ei o strigau *Bà Ngoại*, bunică maternă. Cât ei erau la școală, Maman insista să o ajute pe *Hồng* la bucătărie și refuza să se ducă la întâlnirile de club ale persoanelor în vârstă din comunitatea vietnameză.

Și astfel Maman a adus un suflu nou în restaurant și a adăugat din când în când câte o rețetă nouă în meniul nostru, care continua să se modeleze după gusturile clienților fideli și după amintirile noastre neprevăzute.

---

[81] *mùa* ● anotimp

Hồng și fiica ei au devenit membri ai familiei și s-au mutat în apartamentul pe care-l foloseam drept creșă. Își părăsise soțul când Julie zărise vânătăile care-i marcau tot corpul. Ascunse sub mânecile lungi și pantalonii închiși la culoare[82], rănile acestea se făceau uitate. Un „bravo“ sau un „mulțumesc“ din partea clienților ștergea și jignirile involuntare sau insultele inconștiente pe care alcoolul le prăvălea peste ea. Mergea mai departe, se avânta cu capul înainte, făcând uitate nopțile, ignorând loviturile, folosindu-și corpul ca scut pentru a-și apăra fiica împotriva amenințării de a fi trimisă înapoi în Vietnam, unde nu credea că-și mai găsește locul. Îi era ușor să închidă ochii, pentru că cele două oglinzi, singurele din apartamentul acela întunecos, reflectau mai mult explozia de furie decât silueta ei, care apărea fragmentată. Uitase cum arată dintr-o singură bucată până în ziua în care s-a văzut în ochii lui Julie, care deschisese din întâmplare ușa de la baie când *Hồng* tocmai își scotea uniforma de bucătar.

Am mers în convoi de patru mașini, două femei și șase bărbați, ca să le salvăm pe Hồng și fiica ei dintr-o realitate devenită mod de viață, obișnuință. Soțul ei n-a pus deloc la încercare armata care venea dreaptă în urma ei în seara aceea și-n toate nopțile care au urmat. Înainte de a avea timpul să sortăm fotografiile și să le aranjăm în albume, fiica lui Hồng era deja în primul an la facultatea de medicină, iar noi lansam prima carte de rețete a restaurantului nostru atelier-boutique-restaurant.

---

[82] *hồng* • roz și uneori roșu

Evenimentul fusese bine mediatizat grație entuziaștilor noștri admiratori fideli, dar mai ales mulțumită rețelei de cunoștințe a lui Julie, ce cuprindea radioul, televiziunea și presa scrisă. O emisiune reușită atrăgea o critică flatantă. Înainte de a ni se dedica o pagină întreagă în ziar, revistele umpleau deja prețioasa noastră valiză din lemn și piele care părea să fi traversat Oceanul Indian, să fi bătut Drumul Mătăsii sau să fi supraviețuit Holocaustului. Era așezată în vitrină, pe un suport pliant, larg deschisă, plină de laudele care soseau uneori tocmai din Statele Unite și din Franța. În ghidul *Week-end à Montréal*, atelierul nostru restaurant „mãn“ se afla în lista adreselor importante, iar pentru *Frommer's* era o experiență de neratat. Interesul celor din Québec pentru bucătăria vietnameză creștea odată cu deschiderea porților Vietnamului spre turismul de masă. Acest val de entuziasm ne-a transformat afacerea într-un cartier general, cartea[83] noastră *La Palanche*[84], într-o referință culturală în sine, iar pe mine, în purtător de cuvânt. Cititorii lăudau rețetele, dar voiau mai ales să vorbim despre poveștile și anecdotele care ne inspiraseră alegerile.

Povestea fetiței de nouă ani ținută prizonieră mai multe luni după ce încercase să fugă cu barca explica mai bine gustul supei de roșii cu pătrunjel decât imaginea ce însoțea rețeta. Alesesem povestea în onoarea lui Hồng. Ea era fetița aceea despărțită de tatăl și fratele ei mai mare, atunci când au arestat-o. Cu câteva minute înainte de a fi împinsă de tatăl ei în mulțimea ce umplea barca până la refuz, acesta îi spusese că, orice s-ar întâmpla, nu trebuie să-și dezvăluie identitatea. Trebuia să le spună polițiștilor că este singură, cu fratele ei de doisprezece ani. A ajuns în închisoarea de femei, despărțită de cea pentru bărbați prin niște foi de tablă. Fratele ei reușise să sape un mic spațiu pe dedesubt, ca să o poată ține pe Hồng de mână în timpul nopții.

Ziua se duceau la marginea zonei împrejmuite, unde îi despărțea doar o bucată de grilaj. Astfel, fratele ei putea să o supravegheze. Tatăl lor se ținea la distanță de ei, își schimbase numele și dăduse o adresă fictivă. Nu-și întorcea niciodată privirea spre ei, nici chiar atunci când îi auzea, stând pe călcâie pe pământul uscat de pașii a sute de prizonieri, plângând de sete și de foame. Spera că inocența și singurătatea lor le va aduce libertatea înaintea lui. Și ruga i-a fost ascultată. Copiii s-au întors acasă, dar el nu încă, deși închisoarea s-a închis deja de mulți ani.

Ultima amintire pe care Hồng a păstrat-o de la tatăl ei era un bol din plastic galben decolorat, cu o fiertură ce se voia supă, în care pluteau o bucată de roșie și câteva tije de pătrunjel. Îl lăsase într-un colț al curții, ceva mai departe de fratele ei, care-l luase cu amândouă mâinile și-l ținuse între picioarele strânse, așteptând ca Hồng să ajungă în zona cu grilaj, ca să-i dea să bea puțin din fiertura de roșii. Pentru ea, fusese cea mai

delicioasă porție pe care o mâncase vreodată. De când fusese eliberată, încercarse de nenumărate ori să regăsească cele arome, gătind acea supă cel puțin o dată pe săptămână. Folosise diferite feluri de roșii, dar niciodată nu reușise să reproducă amintirea de nești, dar atât de lunecoasă a celor câteva înghițituri. Noi am imortalizat rețeta, în amintirea tatălui ei. Iar rețeta de calamar tăiat rondele cu sote de castraveți și ananas amintea de întâlnirea mea cu Julie. Fiecare dintre rețetele publicate purta în ea câte o poveste.

---

[83] *sách* ● carte

[84] Cobilița. (*n. tr.)*

La Palanche a avut un succes atât de răsunător în toată provincia, încât un producător de televiziune ne-a propus o emisiune culinară. Eu voiam să continui experimentul pe care-l începusem cu Philippe, așa că Julie a invitat mai mulți bucătari-șefi să adapteze și să reinventeze rețetele noastre vietnameze, lucrând cu mine în emisiune. Colaborarea cu ei ne-a confirmat că dorința noastră era să creăm același echilibru la degustare, dar folosind ingrediente specifice fiecărei regiuni. *Osso buco*[85] se împrospătează cu *gremolata*[86], iar tocana de vită cu iarbă de lămâie se servește cu ridiche *daikon*[87] murată, cu gust ușor amărui. În bucătăria tradițională[88] din Québec, chifteluțele de vită sunt gătite într-un sos maroniu, cu consistență și culoare asemănătoare sosului pe bază de soia și bob fermentat ce însoțește chifteluțele la grătar vietnameze. În Louisiana, peștele se trece printr-un amestec de condimente cajun, pentru a-l înnegri, pe când vietnamezii folosesc un amestec de iarbă de lămâie și usturoi tocat.

Desigur, anumite gusturi sunt specifice și trasează niște granițe identitare bine definite. De exemplu, niciunul dintre bucătarii pe care i-am cunoscut nu a știut cum să se folosească de cartilagiul din oasele de pui, pe când la Bangkok el se consumă pane și e considerat un adevărat deliciu. Ar fi o cruzime din partea mea să le impun bucătarilor invitați pasta de creveți fermentați, de culoare mov intens și cu gust pronunțat sau să le servesc *guava* verde dată prin sare cu ardei foarte iute. Totuși, somonul la grătar sau prăjit se potrivește de minune cu salata de mango verde cu ghimbir. Ca doi prieteni vechi, sosul de pește se înțelege bine cu siropul de arțar în marinata din coaste, pe când în supa din tamarin, roșii, ananas și pește, țelina înlocuiește cu demnitate tulpina de urechi-de-elefant[89]. Aceste două legume absorb aromele și transportă supa în pulpa lor poroasă cu supunerea unui servitor, în același timp la fel de prezente ca un „h“ aspirat. În mod surprinzător, frunza urechilor-de-elefant, spre deosebire de tulpina poroasă, ne-ar putea adăposti în caz de ploaie, pentru că este impermeabilă, ca și cea de nufăr sau de lotus. Julie, sedusă de aceste plante, săpase chiar un lac în curtea restaurantului, unde visa să vadă plutind aceste flori tropicale. Cum a apărut primul boboc, Maman a recitat un cântec popular tradițional pe care-l știe pe dinafară orice vietnamez:

Trong đầm gì đẹp bằng sen,
Lá xanh, bông trắng lại chen nhụy vàng,
Nhụy vàng, bông trắng, lá xanh,
Gần bùn mà chẳng hôi tanh mùi bùn.

Ce înfrumusețează mlaștina mai minunat decât un lotus?
Frunzele lui verzi rivalizează cu petalele albe,

cu pistilul galben,
Pistil galben, petale albe, frunze verzi,
Aproape de noroi, dar fără duhoare.

---

[85] *Osso buco*, specialitate milaneză din vită cu legume și vin alb. (n. tr.)

[86] *Gremolata*, garnitură din pătrunjel tocat mărunt, usturoi și lămâie, servită mai ales cu *osso buco*. (*n. tr.*)

[87] *Daikon*, sortiment de ridiche albă cu frunze bogate, numită și ridiche albă japoneză. (*n. tr.*)

[88] *đòn gách* • cobilița

[89] Urechi-de-elefant sau *Colocasia*, plantă ierbacee al cărei bulb și a cărei tulpină spongioasă sunt folosite în bucătărie. (*n. tr.*)

Am imprimat în sute de exemplare cele două versiuni ale poemului[90], în vietnameză și în franceză, pentru a le oferi clienților care veneau să se bucure de soare în grădină, pe scaunele de plajă din pânză groasă. Studenții, unii dintre ei aspirând să ajungă scriitori sau poeți, își dădeau întâlnire pe terasă, la umbra dovleceilor uriași plantați de Maman, ca să scrie împreună, să schimbe un cuvânt cu un altul sau să-i încurajeze pe cei care se pierdeau în fața paginii albe. Într-o atmosferă discretă și relaxată, aici s-au lansat cărți și s-au ținut întâlniri în care autorii își citeau în mod regulat textele sub clar de lună.

---

[90] *thơ* • poem

În acest timp, *La Palanche* seducea Parisul, unde mulți cititori aveau o relație intimă cu Vietnamul. Unora le amintea de un bunic care locuise acolo în perioada Indochinei franceze, altora le amintea de un unchi sau de un văr îndepărtat care povestea despre plantațiile de „copaci plângători“, despre copacii de cauciuc[91] care sângerau tone de latex. Revoluționarii vietnamezi au demitizat imaginea romantică a hectarelor acoperite de acești copaci înalți și drepți, ridicând cortina de ceață ce ascundea sudoarea și capetele plecate ale atâtor *coolies*[92].

În ochii albaștri ca cerul ai lui Francine, o cititoare pe care am întâlnit-o la Salon du Livre de Paris, nicio arhitectură nu se putea compara cu cea a spitalului Grall din Saigon, unde tatăl ei traversa, ca un semizeu, largile verande care înconjurau saloanele cu pacienți. Fusese chirurg-șef, dar nu avusese niciodată șansa de a se întoarce acolo înainte de a muri. Cu toate astea, purtase Vietnamul în inimă până la ultima suflare, pentru că acolo o abandonase pe doica ce o crescuse pe Francine până la opt ani și pe copiii cu handicap din orfelinatul pe care el îl construise ca pe un cuib, ca o sfidare a soartei. Se hotărâse să înfrunte tragedia umană, făcându-i pe copii să creadă în Moș Crăciun, dar în dorința lui de a le aduce cât mai degrabă cadourile, uitase să-și schimbe costumul de catifea cu unul mai tropical.

Francine crescuse cu ei, fusese sora mai mare pentru cei mici și sora mai mică pentru cei mari. Îi ajuta pe cei mici să mănânce, întinzându-le răbdătoare lingurile cu orez, iar de la alții învățase să numere pe abacul chinezesc. Când venea ora somnului, mama lor le cânta la pian, ca să-i adoarmă. Angajații orfelinatului îi răsplăteau ajutorul cântând melodii tradiționale ca să-l adoarmă pe Luc, fratele mai mic al lui Francine, când mama lor pregătea prăjituri pentru Sărbătoarea Magilor sau pentru nașterea unui copil. Când Sudul a pierdut războiul cu Nordul și tancurile au intrat în oraș, familia lui Francine a prins ultimul avion care a plecat din Saigon, fără să mai aibă timp să treacă pe la orfelinat. Nimeni nu s-a împăcat cu plecarea aceea grăbită și forțată în afară de Luc, care avea atunci doar treisprezece luni și nu-și mai amintea că răspundea cândva la numele de „Lực“, omulețul „voinic și atotputernic“ din anturajul lor vietnamez.

---

[91] *cao su* • cauciuc

[92] *Coolie*, muncitor necalificat din India, sudul Chinei și alte țări asiatice, în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Comerțul cu asemenea muncitori exploatați masiv a fost comparat cu acela al sclavilor. (*n. tr.*)

Francine m-a așteptat până când Salonul s-a închis, ca să mă invite la restaurantul[93] lui Luc. Adresa era unul dintre locurile mitice care au traversat istoria, inclusiv al Doilea Război Mondial, când podeaua fusese vopsită cu negru, pentru a ascunde mozaicurile de privirile soldaților naziști. Și Saigonul supraviețuise unor cataclisme datorate naturii umane. I-am confirmat că orașul se schimbase mult, că până și străzile purtau nume noi. Vechea stradă Catinat, aceea cu magazine de lux, devenise Đong Khởi (Mișcarea revoluționară), iar Café Givral, unde se vindeau felii subțiri de cantalup la un preț exorbitant, fusese demolată ca să facă loc unei clădiri moderne cu neoane decolorate și parcare etajată.

Cu toate acestea, am asigurat-o: Hôtel Caravelle își păstrase numele, biserica Notre-Dame încă se înălța mândră în centrul Saigonului – motoretele rulau în jurul ei la orice oră, cu o viteză nebună – și ar mai recunoaște numeroasele sensuri giratorii, printre care și acela de la piața Bến Thành. I-am schițat harta celor o mie cinci sute de standuri pline ochi cu fructe confiate, pantofi, caracatițe uscate, fidea sau munți de textile. Exact ca-n amintirile ei, comercianții încă își apără fiecare centimentru pătrat din aleile înguste înțesate de oameni ca un furnicar, asurzitoare, dar atât de vii. Eram amândouă cufundate în amintirile noastre nostalgice, cărora le căzusem pradă ca unui îndrăgostit, încât sosirea lui Luc la masa noastră ne-a făcut să tresărim.

„V-am citit cartea“, mi-a spus el strângându-mi îndelung mâna.

---

[93] *nhà hang* • restaurant

Greșeala s-a născut în clipa aceasta prelungită în care amprenta degetelor mele a avut timpul să se impregneze cu a lui. Aș fi putut face altfel? Eu aveam o mână[94] de copil, pe când a lui era o mână de bărbat, cu degete de pianist, lungi și învăluitoare, cu o strânsoare fermă și reconfortantă. Dacă maxilarul nu mi-ar fi fost încleștat și brațele ca și legate, i-aș fi recitat poate aceste versuri din Rumi, care mi-au apărut atunci brusc în minte:

A fine hanging apple
in love with your stone,
the perfect throw that clips my stem.[95]

Un măr frumos agățat de-o creangă,
îndrăgostit de piatra pe care
ai s-o arunci și care-mi va rupe codița.

Julie alesese aceste versuri pentru invitațiile la un picnic în livadă cu cercul ei de părinți adoptivi. Eu am copiat de vreo treizeci de ori versurile acestea pe hârtia ca de fildeș, înmuind pana în călimară, cum făceam când eram mică. Am căutat mult până să găsesc movul copilăriei, movul tuturor elevilor vietnamezi în anii noștri cei mai frumoși. În vremurile grele, scriam mai întâi cu creionul, apoi cu cerneală, ca să putem astfel refolosi caietele. Primeam note atât pentru formă, cât și pentru conținut, căci caligrafia traducea atât ideea, cât și intenția și respectul. Toți anii aceia de antrenament în care aveam mereu o pată mov de cerneală pe degete mă ajutaseră să am un scris frumos și uniform, pe care-mi place să-l exersez din când în când, ca să nu-mi pierd flexibilitatea în liniile mai groase și lejeritatea în cele fine. Așa am memorat aceste versuri și am vizualizat imaginea mărului desprinzându-se de creangă când piatra îi lovește codița. Sugativa care absorbea cerneala în exces descria uneori, din întâmplare, forma fructului sau a pomului, dar niciodată pe cea a pietrei sau a aruncării. Eram pe atunci departe de a-mi imagina că într-o zi am să mă simt ca mărul acela prins de o mână chiar în plină cădere.

---

[94] *bàn tay* • mână

[95] Rumi, *Bridge to the Soul: Journeys into the Music and Silence of the Heart*, traducere de Coleman Barks, Harper One, o diviziune a HarperCollins Publishers, 2007.

În noaptea care a urmat n-am dormit deloc. Pe tavan vedeam în buclă filmul minutelor petrecute în prezența lui Luc, secvență cu secvență, fiecare plan înghețat într-o fotogramă. Trebuia să aflu exact ce mă aspirase și mă proiectase în acea stare de imponderabilitate. Am reexaminat mental fiecare piesă din mozaicul de Briare ce acoperea barul cu un peisaj luxuriant, în care zorelele se împleteau cu trandafirii urcători. Oare rozul naiv al penelor de cacadu din mijlocul frunzișului din mozaic mă îmbătase într-atât? Sau poate mă amețise strălucirea tigăii de alamă pe care o mânuia bucătarul ca să pregătească porția de *crêpe suzette*[96]? Sau poate verdele ca de jad[97] al ochilor lui Luc?

Culorile, ca și cifrele, îmi vin mai întâi în vietnameză. Mai mult, noi nu avem obiceiul de a distinge oamenii după culoarea părului sau a ochilor, pentru că asiaticii au un singur ton: brun foarte închis, spre abanos. Așa că a trebuit să revin de nenumărate ori la imaginea feței lui în plan foarte apropiat, ca să-mi dau seama ce culoare au ochii lui, pentru că-n mintea mea albastrul și verdele se exprimă prin același cuvânt, *xanh*. În cazul lui, *xanh* nu reprezenta albastrul, ci verdele, verdele apelor din golful Hạ Long sau verdele jadului închis, învechit, al brățărilor purtate de femei câteva decenii la rând. Se spune că jadul își intensifică nuanțele odată cu trecerea timpului, că verdele cald ca de fistic se intensifică și devine măsliniu crud sau chiar verde-avocado, dacă pielea încheieturii mâinii știe să-i dea patina. Cu cât tonurile se apropie de licheni, brad, verde Bangladesh, cu atât crește valoarea brățării. Uneori, stăpâna casei îi cerea servitoarei să o ajute să dea patină brățărilor, purtându-le. Aparenta fragilitate a jadului face ca mișcările să fie mai lente, impunând eleganță chiar și mâinilor pătate de cărbune sau crăpate.

Probabil că la asta s-a gândit Maman când mi-a pus pe mână o brățară de jad la o vârstă încă fragedă. În vremea aceea, nu trebuia să-mi săpunesc mâna, nici să-mi strâng degetele mănunchi, cum fac cele mai multe femei care poartă această piatră, considerată de unii mai prețioasă decât diamantul. Azi îmi înconjoară încheietura mâinii fără să alunece, pentru că osul a crescut și umple întregul interior al cercului rigid. În afara unor momente cu totul excepționale, această brățară mă va însoți până la destinația finală. Între timp, mă ajută să nu uit. Pentru că nu absoarbe căldura flăcărilor și nu se zgârie, îmi amintește să fiu rezistentă și mai ales netedă, lină.

---

[96] *Crêpe suzette*, clătite franțuzești cu sirop din zahăr caramelizat, unt și suc de portocale. (*n. tr.*)

[97] *cẩm thạch* • jad

În noaptea aceea albă am ținut brățara bine strânsă, ca pe un colac de salvare. Simțeam cum mă cuprinde amețeala numai la gândul că acceptasem invitația lui Luc de a ne întâlni din nou a doua zi și de a-l asculta cântând la clarinet; acceptasem fără urmă de ezitare, fără Francine, fără teamă. I-am urmat vocea așa cum bunicul urmase pașii bunicii mele, două persoane care nu mă cunoscuseră.

Maman mi-a povestit că tatăl acela aparent foarte sever ceruse să fie înmormântat cu un bol din ceramică pe care-l păstra cu mare grijă în dulap. În bol pusese țărâna culeasă de pe urmele pașilor soției lui, când o văzuse pentru prima dată. Cu o frunză de platan, reușise să ridice dintr-o mișcare toată amprenta tălpii[98]. Îi tremurau mâinile, pentru că fusese cât pe ce să n-o mai vadă niciodată. Din cauza prelungirilor unei partide de fotbal, nu ajunsese la timp la prima întâlnire, aranjată de pețitoare. Cu o oră mai târziu, găsise o ușă închisă și niște oameni profund jigniți. Plecase fără urmă de regret, până a văzut pălăria conică a bunicii care tocmai traversa curtea. Era o pălărie ca toate celelalte, din care poartă și femeile, dar și barbații, indiferent de vârstă: de culoarea fildeșului, destul de ponosită, cu vârful îndreptat spre cer. Și totuși, a ei avea ceva special: panglica legată sub bărbie se termina cu niște baiere mult prea lungi, care-i atârnau în părți. Panglicile acelea păreau să reacționeze diferit la adierea vântului, ceea ce făcea ca pălăria să fie deosebită, iar viitoarea lui soție, unică.

În cazul meu, a fost mâna lui Luc, când i-a aranjat gulerul lui Francine peste șal, când a venit să ne salute. A fost mimica lui pe scenă, apoi râsetul lui zgomotos cu prietenii, la lumina becurilor fără abajur. Sau poate n-a fost nimic în mod special.

---

[98] *yêu* • iubire

Luc urcase câte două trepte[99] deodată până la etajul al patrulea, în fața ușii mele, în loc să-și anunțe sosirea la recepția hotelului. În dimineața aceea, îmi trimisese un mesaj de pe telefon: „Știi cuvântul *aprehensiune*?“ Nu cunoșteam cuvântul, dar eram deja întruchiparea lui, fără să știu.

Sunt cuvinte al căror sens încerc să-l deduc din felul în care sună, cum ar fi *colosal*, *a scurtcircuita*, *apostilă*, iar pe al altora, din textură, miros și formă. Ca să prind nuanțele dintre două cuvinte înrudite, ca să disting melancolia de durere, de exemplu, le cântăresc pe fiecare. Când le țin în palme, unul pare să plutească asemenea unui fum gri, pe când celălalt se comprimă într-o bilă de oțel. Ghicesc, bâjbâi, iar răspunsul este la fel de des cel bun ca și cel greșit. Fac greșeli constant și până acum cea mai surprinzătoare a fost când eram convinsă că franțuzescul *rebelle* vine de la *belle* („frumoasă“): a fi din nou *belle*, pentru că frumusețea se obține și apoi se pierde. Maman îmi repeta mereu că, în caz de conflict, e mai bine să te retragi decât să insulți pe cineva, chiar dacă acel cineva este vinovatul. Dacă-l pătăm pe celălalt, ne mânjim propria gură, pentru că trebuie mai întâi să ne-o umplem de furie, de sânge, de venin. Și atunci încetăm să mai fim frumoși. Eu credeam că „re“ din cuvântul *rebelle* deschide posibilitatea unei izbăviri, aceea care ne va permite să ne regăsim frumusețea dinainte.

Mă înșelam adesea, așa că de data asta n-am îndrăznit să ghicesc sensul cuvântului *aprehensiune*. Simțeam numai teama de a deschide ușa camerei.

---

[99] *thang* ● scări

A rămas în fața ușii nemișcat, cât să-și tragă sufletul, înainte de a ciocăni. Într-o mână ținea o haină, iar în cealaltă, două căști. Și azi încerc să-mi mai amintesc primele lui cuvinte, dar în zadar; în momentul acela, eram probabil altundeva, poate pe lună. Mamele vietnameze le povestesc copiilor că acolo trăiește un tăietor de lemne, care stă sub un *banian* și cântă la flaut ca să o binedispună pe zâna lunii. În China, femeile arată umbra pe care o formează silueta unui iepure ce pregătește rețeta nemuririi; mamele japoneze le cos fiicelor *hagoromo*, robe din pene precum cea purtată de zâna care a plecat de pe Pământ ca să trăiască pe Lună[100], lăsând în urmă-i un împărat înnebunit de dragul ei. Acesta a cerut armatei să-l ducă pe vârful celui mai înalt munte, ca să poată ajunge cât mai aproape de ea.

Luc m-a purtat în universul acestor povești acoperindu-mă cu geaca lui pufoasă, ale cărei mâneci îmi ajungeau până la genunchi. „Te rog, nu te împotrivi“, mi-a spus, aplecându-se să închidă fermoarul. Am încuiat ușa în spatele nostru cu amețeala unui astronaut. Citisem undeva că uneori astronauții suferă de amețeală în spațiu, pentru că pierd noțiunea de sus și jos. Mai rău, eu pierdusem și noțiunea de stânga și dreapta.

---

[100] *mặt trăng* • luna

Am urcat cu stângăcie în spatele lui pe scuter și am traversat Parisul, până la casa mamei lui. Nu ne aștepta. De fapt, nu mai aștepta pe nimeni. Nu mai cânta și nu-i mai păsa de cea pe care o vedea în oglindă. Mă întrebam dacă nu cumva se apropia de nirvana, când sufletul se detașează încet de corp, eliberat[101] de toate dorințele, insensibil la orice suferință. Exact în momentul în care Luc m-a întrebat dacă mi-e frică, ea mi-a pus mâna pe cap și a început să-mi mângâie părul, încet, îndelung. În jur, pereții erau acoperiți de fotografii; într-una dintre ele, ea purta un tricou roșu aprins, cu o inimă de culoare albastru regal pe piept, era așezată la pian, iar pe fundal, câțiva copii adormiți, eliberați temporar de corpurile lor neputincioase.

---

[101] *thoát* ● eliberată

Mâinile ei pierduseră din vigoare, dar încă exprimau atât de multă blândețe, poate pentru că degetele ei noduroase scriseseră sute de scrisori pe care le trimisese orfanilor[102] ei, fără să o descurajeze lipsa răspunsului. Toată copilăria lui, Luc și-a împărțit mama cu niște fantome care nu conteneau să o bântuie. La început, ea oprea fiecare vietnamez pe care-l vedea pe străzile Parisului și-l întreba dacă nu cumva cunoștea orfelinatul. Dacă întâmplarea nefericită făcea ca persoana respectiva să fi locuit în același district, o invita pe la ea și-i punea mii de întrebări. Într-o zi, o doamnă îi povestise cum clădirea fusese confiscată și redistribuită către cinci familii. Copiii fuseseră izgoniți imediat ce se făcuse reîmpărțirea clădirii. Înainte ca femeia aceea să descrie liniștea care se așternuse peste cartier în timpul operațiunii, mama lui Luc se ridicase de la masă. Din acea zi, refuzase să mai stea de vorbă cu vietnamezi, de teamă să nu întâlnească un altul care să-i confirme destinul sumbru al copiilor. Și îi ținuse pe Francine și pe Luc cât mai departe de un posibil contact cu aceștia.

---

[102] *mồ côi* • orfan

Francine m-a întâmpinat cu entuziasmul unei fetițe care nu dă ascultare interdicției desuete și restrictive emoțional impuse de mama ei. În săptămâna dinaintea întâlnirii noastre, în vitrina librăriei din cartier, fotografia de pe coperta volumului *La Palanche* – un vas din teracotă pe jumătate scufundat în tăciuni aprinși, în care se afla o porție de pește caramelizat[103] – o emoționase așa de tare, că-i dăduseră lacrimile. Aroma sosului de pește o învăluise ca și cum ar fi stat din nou în fața chicinetei din orfelinat exact atunci când bucătăreasa turna sosul peste amestecul fierbinte de zahăr, ceapă și usturoi. Chiar în acea zi, Francine îi oferise lui Luc cartea. Exact ca ea, simțise și el aroma violentă și inimitabilă pe care mama lor o prefera oricărei alteia. Le gătea acest fel măcar o dată pe lună, cu varză opărită, castraveți tăiați rondele și orez la aburi. Când putea, Luc pleca de acasă atunci când ea pregătea *cá kho tộ*. Nu știa dacă urăște mai mult mirosul de *nước mắm* copt sau atmosfera din jurul acestui fel de mâncare plin de obsesii și neputință.

- Ai vrea să gătești pentru mama?

---

[103] *cá kho* • pește caramelizat

Pe drumul de întoarcere, Luc mi-a arătat cu degetul macii care colorau marginea șoselei. Cum de putea o floare atât de fragilă să-și facă loc printre ierburile sălbatice, sfidând betonul și asfaltul? Mi-a explicat că e o aparență înșelătoare, că macii puteau să invadeze terenurile necultivate sau să atace un întreg lan de grâu. Numeroși pictori au fost captivați de roșul lor creastă-de-cocoș, dar pe Luc macul îl făcea să se gândească la Morfeu, cel care folosește floarea de mac ca pe o baghetă magică. E de-ajuns să ne atingă ușor cu petalele, ca să adormim și să visăm frumos. Cât despre mine, trăiam cu ochii deschiși un vis în care nu îndrăzneam să clipesc, de teamă să nu dispară totul. Am descoperit *Macii* lui Monet la Musée d'Orsay, dar și triunghiul de piele de sub bărbie[104] pe care degetele lui Luc mi l-au atins ca să închidă și să deschidă catarama caschetei de motociclist.

---

[104] *cấm* • bărbie

A doua zi, între două întâlniri de-ale lui și două activități de pe agenda mea, am mers în arondismentul 13 la cumpărături[105] cu copiii lui, care aveau zi liberă de la școală. Făceam zigzag printre coșurile și rafturile pline, aranjate după o logică obscură pe care numai magazinul o cunoștea. Copiii nu erau deloc intimidați de mulțimea impresionantă, nici de vacarmul de limbi străine. Mă bombardau cu întrebări puse cât se poate de natural: Cum se mănâncă o *sapodilla*? Unde crește fructul dragonului? Câte brațe are o caracatiță? De ce sunt ouăle negre? Entuziasmul lor m-a făcut să cumpăr fără excepție și fără ezitare tot ce le stârnea curiozitatea. Întorși la bunica lor, am etalat fructele pe masa din grădină, apoi am invitat-o să vină. Spre marea noastră surpriză, a luat un măr-de-scorțișoară[106], l-a rupt în două, i-a mâncat fructul și a scuipat semințele negre în palmă.

---

[105] *chợ* • piață

[106] Măr-de-scorțișoară sau *Annona squamosa*, copac din Caraibe, întâlnit și în anumite regiuni din India, dar și în zona mediteraneană. Fructul este asemănător cu un con de brad, cu pulpa acoperită de coajă dură și aspră. Cunoscut și sub numele de măr-cu-solzi. (*n. tr.*)

Când au câștigat comuniștii și țara a fost reunificată, s-au reîntregit numeroase familii. Mulți tineri fugiseră din Nord, traversând paralela 17, care separa țara în două, lăsându-și în urmă părinții, pe care i-au revăzut după douăzeci de ani. Tinerii deveniseră, la rândul lor, părinți, iar copiii lor, mici sudiști, nu cunoșteau tradiția femeilor din Nord de a-și înnegri dinții cu lac, operațiune care presupunea două săptămâni de muncă asiduă din partea unei profesioniste și tot atâtea zile de durere și disconfort. Dinții înnegriți au fost cântați de poeți și considerați unul dintre cele patru criterii ale frumuseții. Vopseaua dura toată viața și proteja dinții de atacul alimentelor. Femeile purtau cu mândrețe podoaba neagră strălucitoare, până ce tradiția a fost eclipsată de eleganța *à la française*. Dispariția acestei moșteniri culturale mi-a fost confirmată atunci când am auzit un copil întrebând de ce bunica lui din Nord ținea în gură sâmburii de măr-de-scorțișoară[107], în loc să-i scuipe. Copilul nu-și putea imagina că bunica lui avea dinții înnegriți și că era una dintre ultimele reprezentante ale acestei tradiții pe cale de dispariție.

Am fost plăcut surprinsă deci să o văd pe mama lui Luc risipind semințele pe masă și încercând fără izbândă să împingă unul între alți doi. Era un joc pe care-l jucau copiii vietnamezi care nu aveau bile de joc. M-am apropiat, ca să continui mișcarea degetului ei, care nu voia să-i asculte dorința. Luc a venit și el să joace, apoi au venit și copiii. Fiecare ținea cu gelozie de sâmburii pe care-i strânsese, iar câștigătorul a dansat de bucurie, de parcă am fi fost la Cupa Mondială. Au încercat, de asemenea, să se așeze în genunchi pe coaja de arbore de pâine, cum stăteau în Vietnam elevii pedepsiți, dar tresăreau imediat ce simțeau coaja țepoasă.

Pe când se jucau cu săbiile de lemn găsite la ieșirea din magazin, eu caramelizam peștele deasupra unei găleți vechi și ruginite, transformate într-un fel de grătar. Găteam afară, ca la orfelinat, ca în mai toate casele în Vietnam. Mama lui Luc a venit să se așeze pe o piatră, lângă mine, și mi-a luat din mână bețișoarele lungi din bambus, ca să întoarcă peștele pe partea cealaltă. Luc i-a făcut o poză, ca să nu uite niciodată gestul, care-i lipsise din memorie în ultimii douăzeci și cinci de ani. Am pregătit două porții, dintre care una nu foarte condimentată, pentru copii. Pe cealaltă, mama lui Luc a presărat piperul pe care eu îl pisasem grosier într-o piuliță. Cât era atentă la noi, i-am șoptit o minciună: „Copiii de la orfelinat sunt bine. De-abia așteaptă să vă revadă.“ Nu știu dacă m-a crezut, dar mi-a mângâiat din nou părul.

---

[107] *mảng cầu* • măr-de-scorțișoară

Am propus să mâncăm la masa copiilor, ca să recreăm atmosfera restaurantelor vietnameze de pe stradă, unde clienții se așezau la mase joase, pe scaune cu picioare scurte. Mama lui Luc nu uitase obiceiul de a bea supă cu frunze de crizantemă[108] după pește, la sfârșitul mesei. La desert, copiii au încercat fără succes să ia cuburile de mango cu bețișoarele. Mi-au lansat mie provocarea, iar eu le-am pus delicat bucățelele în gură, ceea ce m-a ridicat la rangul de acrobat sau de magiciană. Luc a încercat să-i facă să râdă prinzând o bucățică destinată lor. Mișcarea lui bruscă a făcut fructul să alunece și, din instinct, l-am prins amândoi odată. M-am trezit la un milimetru de buzele lui. Până atunci, nu simțisem niciodată dorința de a săruta pe cineva pe gură. Iar când sărutam îmi foloseam nasul cum fac mamele vietnameze, care inspiră aroma de lapte de pe pulpele durdulii ale bebelușilor.

---

[108] *cải cúc* • crizantemă

Eu și soțul meu nu ne sărutam[109], cum făceau alte cupluri, ca salut sau ca preludiu. Eram încă pudici, chiar și când aveam deja doi copii, chiar și după douăzeci de ani de căsătorie. Limbajul probabil că a contribuit la această reținere. Vorbeam despre lucruri fără să le numim. Era suficient să spunem „a fi apropiați“ (*gần*) pentru a înțelege că era vorba despre relații sexuale. Era suficient ca soțul meu să se întoarcă spre mine ca să înțeleg că trebuia să-mi fac datoria de soție. Era suficient ca el să fie fericit ca să fim cu toții. Căsătoria noastră era una lipsită de evenimente și de discuții în contradictoriu.

---

[109] *hôn* ● a săruta

Maman mă învățase de mică să evit conflictele. Să respir fără să exist, să mă topesc în peisaj. Lecțiile ei erau esențiale pentru supraviețuirea mea, pentru că uneori i se cerea să plece în detașare. Rareori știam când anume avea să plece și chiar mai rar știam când avea să se întoarcă. Și, cât era plecată, mă trimitea să stau la persoane pe care le cunoștea sau care primiseră ordinul de a avea grijă de mine. Am învățat foarte repede să fiu în același timp invizibilă[110] și utilă, ca să pot fi uitată, pentru ca nimeni să nu-mi facă reproșuri, pentru ca nimeni să nu mă critice. Știam cu exactitate în ce moment să pun farfuria lângă mama, care tocmai lua legumele din wok fără ca ea să-mi vadă mâna, așa cum la fel de bine știam să țin filtrele de porțelan pline cu apă de băut fără ca nimeni să mă fi văzut golind ibricele ce se răciseră pe timpul nopții.

Eram în stare să identific nevoile familiilor mele adoptive într-o zi, cel mult două. Astfel că mi-a fost foarte ușor să anticipez dorințele soțului meu înainte ca el însuși să fie conștient de ele. Eram atentă ca sertarul lui de lenjerie intimă să conțină mereu suficiente tricouri albe fără cusături pe umeri, o piesă vestimentară purtată de unii chinezi din clasa muncitoare. Din obișnuință și din nostalgie, el continuase să le poarte pe sub cămașă. I le înlocuiam pe cele vechi cu unele noi, cumpărate dintr-un magazin din cartierul chinezesc, fără ca el să-și dea seama, pentru că le spălam de două ori înainte, ca să îmblânzesc țesătura, ca să fac să devină ale lui. La fel, în dulapul cu mingi erau mereu mingi de tenis noi pentru zilele de miercuri și de vineri, iar mai recent, mingi de golf pentru diminețile de sâmbătă. Inserturile publicitare din *National Geographic* erau mereu scoase, pentru că îl irita în mod deosebit și absolut inutil cartonul lor rigid.

El nu-mi reproșa niciodată că petrec prea mult timp în bucătărie, cum nu mă chestiona nici despre alegerile mele în ce privește educația copiilor. Eu și soțul meu avansam pe un drum lin și plat ca o pistă de aterizare.

---

[110] *vô hình* ● invizibil

Ca și Luc, aveam un mariaj perfect până ca el să-mi dea părul[111] la o parte cu dosul mâinii și să respire foarte aproape de gâtul meu, rugându-mă să nu mă mișc, ca să nu cadă, să nu țipe. Singura urmă de Luc pe care am putut-o aduce cu mine la Montréal a fost cea a mâinilor lui pe ochii mei, pe care mi i-a acoperit ca să nu-i văd lacrimile curgând în tăcere, în parcarea aeroportului. Rămăsesem în fața lui nemișcată ca o statuie, depășită de șocul acelor emoții atât de străine mie. M-a privit trecând linia de control, plecând fără dată și fără promisiunea de a reveni.

---

[111] *tóc* • păr

Am învățat să-mi controlez respirația[112], să am nevoie de foarte puțin oxigen, asemenea oamenilor munților și a celor care trăiau în tunelurile din *Củ* Chi în timpul războiului. Când eu și Maman locuiam într-o cameră dată de guvern în Hanoi, dormeam cu un prosop la nas, ca să nu ne trezească duhoarea ce ieșea din pereții care ai fi jurat că sunt niște monștri în descompunere. În zilele acelea, eu mai mult expiram decât inspiram, dar nu mă sufocam niciodată. Prin hublou apărea și dispărea în nori imaginea umărului vânjos al lui Luc în cămașa viorie, imaginea încheieturii mâinii lui robuste la care purta un șnur roșu sau cea a buclelor ce-i ieșeau din cască, imagine care-mi aspira tot aerul din plămâni și făcea ca spațiul închis al avionului să-mi pară sufocant, insuportabil.

---

[112] *thở* ● a respira

Cu excepția unghierei pe care o purta în permanență în buzunarul pantalonilor și pe care o folosisem pentru copiii lui în grădina mamei lui, încă nu știam nimic despre bărbatul acela care devenise brusc centrul universului meu, cu toate că eu nu aveam nici centru, nici univers. Poate că mă înșelasem când râsesem ironic de cei care cred în povestea Sfântului Ông Tơ, al cărui rol este acela de a uni două persoane prin iubire, cu ajutorul a două fire de mătase[113] pe care le răsucea împreună între degete. Poate că Luc era firul roșu care-mi era destinat?

Poate că avea până la urmă dreptate Alexandre, tânărul student care-mi era client, cel care suferea din dragoste și care mi-a jurat într-o zi că nu va iubi niciodată pe altcineva și care-și susținuse convingerea prinzând pe sfoara din vitrină următorul citat din Roland Barthes: „Întâlnesc în viață milioane de corpuri; din aceste milioane, poate că doresc câteva sute; dar din aceste sute, nu iubesc decât unul.“[114] Era un sentiment care pe-atunci îmi era străin și de neînțeles, de vreme ce nu trăisem niciodată senzația aceea de exclusivitate și de unicitate.

---

[113] *lụa* • mătase

[114] Roland Barthes, *Fragments d'un discours amoureux,* Le Seuil, Paris, 1974. Versiunea în română, *Fragmente dintr-un discurs îndrăgostit*, a fost editată de Cartier, în 2007, în traducerea Sorinei Dănăilă. (*n.tr.*)

Sunt sigură că niciun pasager nu a observat prezența lui Maman în mulțimea din fața ușilor culisante de la ieșirea din zona de control a pașapoartelor[115]. Mi s-a părut destul de slabă și îmbătrânită. Părea să fi trecut pragul într-o lume unde se lăsa legănată de timp, nu ca o capitulare, ci cu tandrețe, ca și cum s-ar încredința unul celuilalt și ar face haz de furtunile tinereții. Maman mi-a mângâiat vârfurile firelor de păr de trei ori, cum făcea mereu când venea să mă ia de la cea în a cărei grijă mă lăsase. Când aveam părul scurt sau prins, simțeam pe spate căldura mâinii ei mici dar puternice, ca aceea a unui vraci. M-am trezit făcând același gest copiilor mei, când coborau în fața casei din autobuzul care-i aducea de la școală, după o săptămână de absență. Contrastul între minimalismul gestului meu și afecțiunea spontană a copiilor lui Luc, care mă strânseseră în brațe o eternitate ca să-și ia la revedere, m-a uluit.

---

[115] *sân bay* • aeroport

Intimitatea dintre copiii mei și Julie m-a liniștit întotdeauna. Se sărutau, se îmbrățișau, își spuneau secrete și alinturi. Julie îi ducea în mod regulat la concerte, unde dirijorul le arăta cum trebuie să asculte instrumentele ca să audă vocile personajelor din poveștile spuse prin muzică. Îi înscria la cursuri de hochei, de înot, balet, desen... O sfătuia pe fiica mea cum să se tundă și alegeau împreună: până la umeri, mediu, cu breton, fără breton. Copiii mei știau pe de rost numărul de telefon al lui Julie și îi spuneau „Má Hai“, Mama Doi.

Într-o familie, „Doi“ exprimă rangul cel mai mare, iar Julie ocupa acest loc pentru că era mai în vârstă decât mine, pentru că era sora mea mai mare. Adesea, mătușile sunt numite „mamă“, pentru că au aproape aceleași sarcini și aceleași drepturi legate de bunăstarea și de educația copiilor. Atunci când Julie venea să-i ghideze, să-i corecteze sau să-i bine-dispună, eu mă retrăgeam pentru ca relația dintre ei să poată deveni mai profundă și să existe fără mine, după mine. În Vietnam, se spune că orfanul de tată încă mănâncă orez și pește, pe când orfanul de mamă trebuie să-și întindă pe jos frunze ca să poată dormi (*Mồ côi Cha ăn cơm với cá; mồ côi Mẹ lót lá mà nằm*). Copiii mei erau foarte norocoși. Aveau atât o asigurare[116] de viață, cât și o asigurare de mamă.

---

[116] *bảo hiểm* ● asigurare

Îi mulțumeam și lui Philippe că le repetase necontenit „Te iubesc“ cu inimi[117] desenate, modelate, scris pe biscuiții cu migdale, bezele, jeleuri, *mousse au chocolat*... Copiii mei îl imitau, semnându-și spontan desenele și cartolinele cu inimi, pe când niciuna dintre scrisorile mele către Maman nu conținea cuvintele „Mi-e dor de tine“, deși în fiecare detaliu pe care i-l dădeam se simțea cât de mult îmi lipsea. Îi descriam numărul amețitor de mărci de șampon care se găsea într-un singur magazin, pentru că speram să mai pot vărsa apă peste părul ei plin de spumă, când ea se apleca deasupra bazinului din aluminiu pe care-l foloseam la spălat rufe.

Îi trimisesem o hartă a metroului, explicându-i viteza trenului care se pierdea în întunericul tunelurilor cu precizia unei ghiulele eliberate de țeava unui tun, pentru că eu preferam lentoarea trenurilor noastre, care se mișcau atât de încet, încât aproape că puteam atinge viețile oamenilor care locuiau aproape de calea ferată. Pasagerii se plângeau că sunt prea mici cușetele, chiar și la clasa întâi, pentru că eram șase în fiecare compartiment. Cușetele de sus erau prinse cam la treizeci de centimetri de tavan, de-abia lăsându-ți loc să te strecori. Odată, deasupra noastră s-a instalat o doamnă solidă, al cărei pântec aproape că atingea tavanul. Îmi fusese foarte frică să nu se rupă foaia din material plastic din care era făcut patul și să nu cadă peste noi, cei care dormeam sub ea. Îngrijorarea mi-a trecut curând, pentru că mă simțeam în siguranță lipită de corpul mamei. Cu nasul în perete, cu spatele învăluit de căldura ei, cu capul la pieptul ei, dormeam somnul cel mai profund și cel mai dulce. Maman se gândea că nu aveam aer suficient în spațiul acela mic, dar niciodată n-am fost mai însuflețită decât în acele rare călătorii cu trenul, când ea mă proteja de călători cu mâinile hoinărind, când ea îmi oferea gingășie, când ea reducea viața și lumea toată la o singură bulă.

De la fereastra casei pe care trenul nostru aproape că o atingea, eu nu mai eram martora tatălui care aruncase un fier de călcat spre fața fiicei lui, care i se păruse lui exagerat de fardată. Nu mai ascultam conversația dintre cei doi bărbați din același compartiment, care-și aminteau de anii de studenție, când vindeau clandestin marfă rațională, în fosta Cehoslovacie. Nu mai număram gândacii care se urcau în viteză pe pereți și nici nu mă mai întrebam dacă perna de poliester satinat primită în tren, pe margini cu volane pline de praf, nu adunase toată populația de păduchi din țară. Închisă în acel loc, puteam să mă odihnesc, să mă relaxez și să abandonez milioanele de detalii ale lumii din jur. Lăsam totul deoparte, ignoram totul în clipa în care mă cuibăream lângă Maman.

Când privirea[118] lui Luc se ațintea asupra mea, aveam aceeași senzație de excludere, când lucrurile din jur dispăreau și spațiul dintre noi conținea toată existența mea. Citisem într-o carte uitată de un client că *regarder*, a privi, înseamnă *esgarder*, a avea *égards*, considerație față de cineva. În Evul Mediu, pentru a descrie o situație de război sau de conflict, se spunea despre inamici că „«Niciunul nu are *regard* pentru celălalt.» De secole, cuvântul acesta poartă noțiunea de respect, dar și de preocupare, de grijă pentru celălalt.“[119] Soțul meu nu trebuia să-mi ofere nici *regard*, nici *égard*, pentru că nu trebuia să-și facă griji în privința mea. De vreme ce mă descria adesea apropiaților ca pe o femeie care ar supraviețui la fel de bine în deșert și în Antarctica, putea să-și continue mersul sau să se depărteze de mine fără să-și dea seama că eram cu o stradă mai în spate, cu bareta sandalei ruptă. Pentru că avusesem norocul de a fi aleasă de el și de familia lui, eu eram cea care trebuia să-și facă griji pentru el, nu invers. Oricum, eu aveam grijă de toate detaliile, de la cel mai neînsemnat până la cel mai evident, de la papucii aliniați în direcția bună, așteptându-l lângă pat, până la cadourile de aniversare ale membrilor familiei lui, de la târtița puiului rezervată farfuriei lui până la întâlnirile cu părinții de la școală. Anticipam, prevedeam, pregăteam cu mâini invizibile asemenea lui Eleanor Roosevelt, care umplea stiloul soțului ei înainte de a i-l pune în buzunarul hainei, în fiecare dimineață.

---

[118] *nhìn* • a privi

[119] Camille Laurens, *Le Grain des mots*, P.O.L. Paris, 2003, p. 22.

Jean-Pierre, unul dintre clienții obișnuiți al restaurantului nostru, infirmier și fost preot, se preocupa și el de micile detalii din viața de zi cu zi a soției sale vietnameze, Lan, dar de fiecare dată într-un mod festiv. O ridica în brațe cu gestul degajat și flexibilitatea unui dansator. O zărise la aceeași oră pe același peron de metrou patru zile la rând, înainte de a se apropia de ea, zâmbind. În fața ochilor lui mari albaștri-verzui, a rămas ca hipnotizată, ca un pui de căprioară în fața farurilor. Ea era una dintre acele femei pe care Mama Natură le-a neglijat sau, mai bine zis, pe care le crease pentru a confirma existența iubirii sublimate. Lan se purtase mereu ca și cum ar fi fost invizibilă, ca să evite privirile indiscrete. Purta mereu în geantă o umbrelă care o apăra de soare, de zăpadă, de ploaie și de oameni, iar în interior dispărea mereu în spatele unei cărți deschise.

Jean-Pierre observase caietul cu exerciții de franceză pe care-l primeau imigranții adulți, pe care ea-l citea cu zel. Îi adresase un cuvânt sau două în chip de salut, înainte de a-i întinde cartea de vizită a restaurantului cu ora și data scrise de mână. Mă pusese să scriu pe spate că aveam să-i fiu interpret. Ea mă sunase înainte de ziua întâlnirii. Se gândea că era o capcană, pe când Jean-Pierre voia numai să-i spună că e frumoasă ca Fecioara Maria[120] și că el ar vrea să aibă grijă de ea. În primele zile, Jean-Pierre o aștepta cu răbdare la gura de metrou, se dădea cu un pas înapoi, să n-o sperie, apoi se apropia calm ca să-i ia geanta grea, plină cu dicționare. Apoi, într-o zi, a cerut-o în căsătorie, a fost garant pentru părinții ei, cei doi frați și patru surori, i-a amenajat o grădină și i-a dedicat un perete întreg de fotografii cu ea iarna, ea îndrăgostită, ea însărcinată... Nouă ne prezentase comoara lui asemenea unui bijutier francez care-și convinge clienții de splendoarea diamantelor neșlefuite. Lan nu visase niciodată că o mână îi va mângâia obrajii răvășiți de adolescență și nici nu se gândise vreodată că va pleca din Nha Trang.

Se nimerise într-o noapte, din pură întâmplare, în mijlocul unui grup care cobora în liniște, în goana mare, dintr-un camion acoperit cu pânză, pentru a se îndrepta apoi cu toții spre un podeț din scândură ce unea țărmul de o barcă. Fusese împinsă de mișcarea grăbită a o sută de persoane, împreună cu care atinsese coastele Indoneziei și, câțiva ani mai târziu, insula Montréal. Soarta îi oferise un nou început și o dragoste ce ștergea griul dinților ei stricați de atâta tetraciclină și îndulceau silueta ei scheletică pe care vecinii o numeau „calamar uscat“, o delicatesă care se vindea pe plajă și a cărei carne era presată și întinsă la soare pe o bucată de ață, ca rufele la uscat, fără corp. Jean-Pierre învelise discret structura aceea osoasă cu propria-i piele, ținându-se mereu foarte aproape de ea. De fiecare dacă când o vedeam pe Lan, în primele secunde mă mira diferența dintre ea și impresia mea despre ea, aceea a unei femei uluitoare.

[120] *Đức Mẹ* ● Fecioara Maria

Când m-am întors de la Paris, chipul poate că m-a trădat. Maman mi-a observat imediat febrilitatea, în ciuda avalanșei de cadouri[121] de pe masa din sufragerie: panglici de păr pentru fiica mea, o carte mare de poze cu avioane franceze de luptă, care-l fascinau pe fiul meu, *marrons glacés*[122], o excelentă delicatesă pentru soțul meu, care gustase când o mătușă din Niort le adusese în dar părinților lui. Pentru Maman, adusesem caiete liniate marca Seyès asemănătoare cu cele pe care le avea în copilărie, în care toate l-urile se opreau musai la a patra linie orizontală, iar cercul o-urilor se făcea strict între primele două linii. Îi cumpărasem zece, sperând că avea să scrie povestea vieții noastre, a ei și a mea înainte de a fi a mea, poveste pe care să o lase moștenire copiilor mei.

În seara întoarcerii mele, am adormit odată cu ei, înaintea soțului meu, ceea ce mi-a permis să mă trezesc în mijlocul nopții ca să citesc și să recitesc zecile de mesaje pe care mi le trimisese Luc ca să-mi descrie cum e Parisul fără mine. Îmi urmărise avionul kilometru după kilometru, oră după oră, nor după nor. M-am dus și m-am așezat în bucătăria cufundată în întuneric, unde m-a găsit Maman, care nu mi-a adresat nici măcar un cuvânt. Mi-a adus un ceai și un pachet de șervețele, și am rămas amândouă așa până la răsăritul soarelui, până la primul foșnet de cearceafuri.

---

[121] *quà* • cadou

[122] *Marrons glacés*, castane glasate, specialitate din sudul Franței. (*n. tr.*)

În săptămânile care au urmat întoarcerii mele, Luc mi-a construit un nou univers de cuvinte rar folosite, cum ar fi expresia „îngerul meu“, care a devenit exclusiv a mea. În minte nu auzeam decât vocea lui, întrebându-mă ce mai e nou, în fiecare dimineață la 8:06, ora la care începeam lucrul. În același timp, comenzile la restaurant se multiplicau, ceea ce justifica nopțile pe care le petreceam singură în bucătărie, tăind pe lungime rădăcini de lotus în bucăți fine, de grosimea unui pai, și numărând pentru Luc găurile din lăstarii cruzi. Mă asculta în telefon ca și cum ar fi asistat la un recital. Uneori îi ceream sfatul referitor la fragmentele pe care le alegeam pentru a le scrie pe spatele meniurilor, pentru seratele private.

Odată, pentru o serată de strângere de fonduri, m-am întors la o veche lecție de chineză la care profesorul explicase cum caracterul pentru cuvântul „a iubi“ cuprinde trei ideograme: o mână, o inimă și un picior, pentru că trebuie să ne exprimăm iubirea ținându-ne inima în mâini și mergând spre persoana pe care o iubim, pentru a i-o dărui. Julie tipărise explicația pe bucăți lungi de hârtie roșie, pe care copiii mei, Maman, fiica lui Hồng și fiica lui Julie le cususeră pe corpul a sute de cocori[123] din origami. În sala de recepție, păsările agățate de tavan coborau până la nivelul invitaților, ca să le poată transmite mesajul, pe care inițial i-l adresasem lui Luc. Cocorul lui era acoperit de cuvinte pe care eu le adoptasem ca pe o a doua piele, pentru a putea identifica sentimentele necunoscute care mă chinuiau. Drept răspuns la declarația mea pe jumătate mărturisită, Luc îmi trimisese o invitație oficială la un festival la care proprietarii de restaurante primeau în bucătăria lor un maestru bucătar străin, timp de o săptămână, pentru a le oferi clienților trei seri în care se împleteau cunoștințele și experiența diferite de cele cu care erau obișnuiți.

Necunoscând adevărata motivație a lui Luc, toată lumea a primit cu bucurie etalarea creațiilor pariziene, cu excepția lui Maman, care mi-a amintit că succesul atrage tunete și că din această cauză nou-născuții deosebit de frumoși primeau nume hidoase. Părinții le spuneau „pitic“, „piticanie“ sau „tirbușon“ (cu referire la coada de purcel), iar rudele păcăleau zeii spunând despre copii că sunt urâți, cumpliți, că mai bine uiți că există. Altfel, ar fi atras atenția spiritelor geloase care colindă lumea, care ar fi putut să le facă vrăji rele.

---

[123] *hạc* • cocor

Am încercat și eu să mă păcălesc, forțându-mă să gândesc că întâlnirea mea cu Luc a fost o tragedie, o dramă sau o calamitate care mă înghițea cu totul. Dacă aș fi fost o catolică fervентă, aș fi purtat ciliciu și aș fi practicat mortificarea pentru renunțarea la sine, ca să-mi ucid dorința neașteptată de a trăi, de a trăi[124] până la adânci bătrâneți. Auzeam mamele visând să fie prezente la ceremonia de absolvire a copilului lor, la nuntă și la nașterea nepoților. Spre deosebire de ele, eu nu mă puteam imagina deloc în acele diferite puncte de sosire, acele borne care le marcau drumul. Rolul meu se limita la a fi un pod sau un luntraș care-i ajută să traverseze un râu sau o frontieră, fără a avea ambiția de a-i urma până la capăt. Atribuțiile mele au fost mereu dictate de viața de zi cu zi, de misiunile lui Maman, de imposibilități și posibilități. Ca și ea, nici eu nu mi-am fixat niciodată un țel. Cu toate acestea, iată-mă din nou într-un avion ce mă purta spre o destinație precisă, planificată, dorită și, mai ales, spre cineva care ma aștepta, care avea să mă întâmpine, să mă primească.

---

[124] *sống* • a trăi

La terminalul 3 al aeroportului, Luc nu a apărut când s-au deschis ușile, ceea ce se potrivea cu unul dintre numeroasele scenarii pe care mi le făcusem. Din instinct, mi-am dus mâna în geantă și am căutat carnețelul pe care notasem numărul de telefon al unei verișoare de-a lui Maman, care locuia la periferia Parisului încă de la sfârșitul anilor ’50.

O vizitasem în timpul celeilalte călătorii la Paris. Ea și soțul ei rămăseseră blocați în Vietnamul revoluționar. El purta cascheta verde a soldaților comuniști când ieșea să-și sape grădina cum făceau toți țăranii, iar ea, în pantaloni negri și cămașă de culoare închisă, îmi spăla cireșele proaspăt culese, frecându-le bine, una câte una, ca și cum am fi fost în Vietnam, unde ierburile și salata trebuiau dezinfectate cu permanganat de potasiu, care colora apa în violet[125]. A adus să-mi arate scrisorile pe care le primise de la Maman, cu care a corespondat în mod regulat până când aceasta s-a stins. Ea îi scria în vietnameză, iar Maman, în franceză. Erau de aceeași vârstă, iar verișoara aceasta fusese confidenta lui Maman în anii grei pe care-i trăise cu „mama ei rece“. Maman îmi dăduse numele și adresa ei fără prea multe explicații, în afara unei fraze scurte scrise pe o cartolină fără plic: „Soră dragă, ți-o prezint pe fiica mea. Am să-ți explic într-o zi.“

---

[125] *nước tím* ● apă violetă

Verișoara aceasta, devenită o doamnă în vârstă cu spatele încovoiat, mi-a făcut o poză, pe care să o adauge la istoria familiei, cu un aparat de fotografiat vechi, scos dintr-un toc de protecție din piele. Mi-a promis că ne va trimite pozele, iar eu, la rândul meu, am promis că voi face același lucru cu cele ale lui Maman și ale copiilor mei. Știam că mă pot duce la ea fără s-o anunț dinainte, ca-n Vietnam, unde oamenii deschideau ușa oricui venea.

Eu și Maman apărusem într-o zi ca din senin la casa Surorii Doi, fără să fi dat niciun semn de viață înainte. Maman hotărâse să-și facă din nou apariția pentru a-și salva sora de la un pericol iminent[126].

---

[126] *bà con* • rudenie

Sora Doi era căsătorită cu un înalt funcționar pensionat din vechiul regim politic[127], ceea ce făcea din el un dușman al poporului în timpul comunismului. În perioada aceea, era de ajuns să ai o proprietate mai mare pentru a fi supus la multiple acuzații. Familia Surorii Doi corespundea portretului capitaliștilor vinovați nu numai de întregul declin al țării, dar și de distrugerea și indecența la care se ajunsese. După mai bine de douăzeci de ani de absență, Maman sunase la ușă, iar Sora Doi o primise și-i oferise adăpost, ca și cum toată absența n-ar fi fost decât una fizică; sau ca și cum timpul i-ar fi explicat absența; sau ridurile de pe chipurile lor ar fi povestit deja viețile trăite de fiecare în absența celeilalte.

Grație statutului său de participantă la revoluție, Maman putuse împiedica expulzarea familiei spre zone ostile, la defrișat pământul și la săpat canale cu lopata-n mână și stomacul niciodată plin, contând pe rația modestă de orz. Nimeni nu putea compara atunci aceste teritorii aride și ostile cu Siberia, pentru că nimeni n-ar fi supraviețuit probabil celor două locuri, despre care povesteau cei care se întorseseră și care dormeau pe străzi, de multe ori chiar pe trotuarul din fața fostei lor case. Mă întrebam cum de suportau să-și vadă trecutul chiar în fața ochilor. Sperau poate că vor stârni mila noilor ocupanți, care-i vor primi înăuntru și le vor oferi un colțișor din casă, pentru ca trecutul să nu mai fie o tară, pentru ca oamenii să nu mai trebuiască să șteargă cu carioca din fotografii fețele controversate și steagurile fostului regim și, mai ales, pentru a-i face loc trecutului în prezent.

---

[127] *chính trị* ● politică

Pe când îmi căutam în geantă carnețelul cu adrese, am zărit un bărbat alergând spre mine din colțul opus ieșirii din aeroport. În mai puțin de o secundă, chipul lui a prins contur și, în momentul acela, am revenit în prezent, un prezent fără trecut[128]. Stătuse deoparte și-mi observase sosirea, ne supusese unui test, își măsurase rezistența, care durase exact șaptesprezece secunde. O eternitate, mi-a spus, și a adăugat: *C'est l'évidence*. - Este evident.

În anturajul meu, auzeam adesea expresia *C'est pas évident !*, dar niciodată contrariul, și mereu ca adjectiv. Ca substantiv, nu cunoșteam decât definiția englezească ce vorbește despre probe sau dovezi, sau *a body of facts*, care confirmă sau infirmă o credință sau care ajută la tragerea unei concluzii. Între franceză și engleză, asemenea *faux-amis*, „prieteni falși"[129], întind capcane, în care eu cad de fiecare dată.

Luc știa că făceam mii de greșeli de gramatică, de logică, dar și de înțelegere. I-am trimis la un moment dat un cântec în care am subliniat versul meu preferat: *J'ai échappé mon cœur* („Mi-am scăpat inima"), fără să știu că, din punct de vedere gramatical, puteam fie să scap, să fug de inima mea, fie să-mi scape inima de sub control, dar nu să-mi pierd inima din întâmplare. Deși mi-a explicat cât se poate de amănunțit de ce folosisem greșit verbul *échapper*, uneori Luc adopta cu afecțiune cuvintele și expresiile mele din franceza de Québec: cuvântul *vadrouille*, („plimbare, hoinăreală" în Franța, dar „mop" în Québec) a înlocuit discret mopul francezilor, *serpillière*, iar *par après* a luat locul lui *par la suite*, „prin urmare, ulterior".

Asemenea unui șerpaș, mă ghida prin meandrele limbii franceze, dezvăluindu-mi sensurile cuvintelor, dezvelindu-le strat cu strat, nuanță cu nuanță, ca și cum ar fi desprins petalele unui trandafir. Astfel, sensul cuvântului *évidence* mi-a fost explicat, subliniat și exprimat în o sută de feluri, în contexte pe cât de variate, pe atât de inedite.

După el, tocmai această *évidence* i-a arătat agrafele minuscule ascunse în spatele cataramelor de pe curelele pantofilor mei, pe care i-a scos fară ezitare, ca și cum ar fi repetat gestul toată viața. Și la fel de evident mi s-a părut și mie să am dreptul să-mi așez buzele în curbura claviculei lui, pe care mi-am ales-o ca loc de odihnă. Simțeam pentru prima dată dorința de a-mi instala steagul în acel centimetru pătrat pe care să-l declar al meu, după ce eu și Maman părăsisem atâtea locuri fără să aruncăm nici măcar o privire în urmă. Dacă n-ar fi fost acea *évidence*, am fi văzut soarele apunând peste oraș și i-aș fi recitat poemul lui Edwin Morgan.

When you go,
if you go,
and should I want to die,

there's nothing I'd be saved by
more than the time
you fell asleep in my arms
in a trust so gentle,
I let the darkening room
drink up the evening, till
rest, or the new rain
lightly roused you awake.
I asked if you heard the rain in your dream,
and half-dreaming still you only said, I love you.[130]

Când ai să pleci,
dacă ai să pleci
și dac-am să-mi doresc să mor,
nimic nu mă va putea salva
decât clipa în care
ai adormit în brațele mele
într-un atât de dulce abandon
am lăsat camera să se adape-n voie
din întunericul adânc al serii, până ce
odihna sau ploaia de-abia pornită
te-a trezit cu blândețe.
Te-am întrebat dacă ai auzit ploaia-n vis
și, pe jumătate încă visând, mi-ai spus doar
„te iubesc".

---

[128] *quá khứ* • trecut

[129] „Prieteni falși", *false friends* în engleză, cuvinte care induc în eroare pentru că au un sens într-o limbă și cu totul alt sens în altă limbă, deși au aproape aceeași ortografie sau pronunție. (*n. tr.*)

[130] Edwin Morgan, *New Selected Poems*, Carnacet Press, Manchester, 2000.

Luc a adormit lângă mine, deși niciodată nu se mai lăsase pradă somnului în brațele unei iubite. Eu învățasem să adorm foarte repede, la comandă, pentru ca pleoapele să-mi servească drept cortină peste peisajele sau scenele din care preferam să fiu absentă. Eram capabilă să trec de la momentele conștiente la cele inconștiente cât ai bate din palme, între două propoziții sau înainte de a fi rostite niște vorbe care m-ar fi jignit. În mod straniu, însă, în ziua aceea care părea să existe în afara timpului, n-am reușit să adorm. Încercam să-mi întipăresc în minte fiecare centimetru de piele[131] al lui Luc. Îi număram fiecare pliu, pe cele din zona gâtului, din fosa cubitală, acel opus al cotului, și din fosa poplitee, H-ul din spatele gnunchilor, toate acele șănțulețe unde se strângea murdăria când eram copil.

Mamele trebuiau să frece bine acele locuri în care se adună praful purtat de vânt și strâns involuntar de copii. Lângă Luc, observându-i liniile corpului, mi-am dat seama că nu avusesem niciodată ocazia de a-mi trece degetele peste pliurile copiilor mei, pentru că ei nu ajungeau niciodată acasă cu dungi negre de praf în jurul gâtului, cum făceam eu după o zi de școală. Aerul din Montréal era probabil filtrat, purificat, sau poate că e prea pur pentru a lăsa urme? Pielea albă a lui Luc purta această puritate, deși cicatricea de deasupra pleoapei povestea cât fusese de apropiat de câinele lui, iar cea de pe gleznă îi trăda tinerețea temerară, un semn care încă-l făcea să tresară la cea mai mică atingere.

---

[131] *da* • piele

Cicatricea[132] de pe coapsa mea dezvăluia pielea arsă de apa fierbinte dintr-un termos vărsat, probabil din neantenție, de către o fetiță care se temea că va trebui să împartă laptele praf pe care-l amestecam într-un pahar pentru ea. Maman n-a văzut niciodată arsura, a văzut doar cicatricea când s-a întors din locurile acelea îndepărtate al căror nume nu era voie să-l rostești.

Nici eu nu-i văzusem rana, am văzut doar gaura lăsată de glonțul care-i străpunsese gamba dreaptă. M-a asigurat că a fost doar un accident. La rândul meu, am liniștit-o spunându-i că a fost doar stângăcia mea. N-a trebuit să mai discutăm vreodată despre aceste cicatrice, pentru că Maman nu purta fustă, iar eu nu purtam fuste scurte. Soțul meu a presupus că e un semn din naștere, iar copiii mei n-au văzut nicio anomalie, pentru că nu mă plimbam niciodată în jurul piscinei în costum de baie și nu stăteam niciodată pe plajă, întinsă la soare. Numai Luc observase pata aceea decolorată de pe pielea mea suficient de mult încât să descopere în ea o hartă a lumii și să traseze cărarea pe care o va urma până la mine. Până atunci, trebuia să asiste împreună cu soția la o ședință cu părinții, la școala copiilor, departe de mine.

---

[132] *thẹo* ● cicatrice

I-am ascultat pașii pe primele trepte, apoi am fugit spre balcon. S-a întors în cameră și m-a găsit aplecată peste balustradă, pe vârfuri, așteptând să-i văd silueta apărând pe trotuar. Am coborât împreună, l-am condus până la mașină, ca să poată pleca, ca să fie în continuare un tată bun. I-am amintit că nu mă abandona, că patul încă păstra forma spatelui său, iar perna, pe cea a brațului cu care mă căutase după ce-l furase puțin somnul[133]. Eram la o distanță de-un suflu, cât să-i veghez somnul fără să-l deranjez.

Învățasem să mă strecor în liniște atât sub cearceaf, cât și afară din el, pentru că soțul meu avea un somn foarte ușor. Încă din primele noastre luni împreună, mi-a cerut să-i cos o pernă lungă, circulară, ca aceea cu care adormea când era copil, încolăcindu-și brațele și picioarele în jurul ei. Numai perna aceea de mărimea unui om îl liniștea și-l ajuta să nu-și mai viseze bunicul, care aduna adesea în sala strămoșilor, în plină noapte, toți nepoții și copiii care locuiau pe proprietatea familiei și le cerea să îngenuncheze în fața lui și să asculte cum își mustră soția. Bunicul își impunea autoritatea acasă așa cum o făcea la baza militară. Cerea supunere absolută, ca să poată continua să dea ordine ce despicau în două cerul, dar și destine cu sutele, fără să clipească și fără să cedeze. Soțul meu dormea cu nervii încordați. Era de-ajuns să fac o mișcare greșită ca să se trezească tresărind și să mă fixeze cu ochii larg deschiși, plini de spaimă, surprins să mă găsească acolo. Luc a avut aceeași privire îngrozită când a simțit inconștient nu prezența, ci absența mea.

---

[133] *ngủ* • a dormi

În serile în care am prezentat meniul vietnamez, Luc a instalat trei insule în restaurant. Pe prima erau așezate niște platouri enorme țesute din zambile de apă, umplute cu ierburi aromate proaspete pentru pachețele de primăvară, și salată de papaia verde cu vită maturată prin uscare, marinată în vin de orez, dată prin semințe de susan și friptă pe grătar la temperatură foarte joasă, timp de zece ore. Două tinere vietnameze în uniforme din mătase despicate până-n talie pe ambele părți mânuiau pachețelele de primăvară cu lentoarea țărilor calde și cu mândria tinereții.

Luc decorase a doua insulă cu patru coșuri de cobiliță în care pusese boluri, tăieței de orez și două ceaune mari cu supă, unul din ele cu fiertură de Huế – veche capitală imperială ce se mândrea cu finețea bucătariei sale elaborate și rafinate pentru a fi pe gustul împăraților și demnitarilor.

A treia îmi fusese rezervată pentru a întoarce clătitele cu turmeric, porc și crevete, operație care necesita mâini cu încheieturi flexibile și viteză a mișcării, pentru ca amestecul să adere atât la fundul tigăii, cât și la pereții acesteia, într-un strat foarte subțire. Cum numele acestui preparat – *bánh xèo* – evocă sfârâitul[134] lichidului la contactul cu căldura, flacăra trebuia să fie mare, dar controlată, pentru a împiedica fierberea. Provocarea era să umpli clătita cu germeni de fasole și cu fasole galbenă și să o pliezi în două fără să o rupi. Sufeream de fiecare dată când o rupeam pe prima, dar cea pentru Luc mi-a ieșit perfect. Voiam să guste plăcerea de a simți clătita cedând, rupându-i-se între buze. Simțeam cum crusta aceea fină i se topește în gură, cum dispare într-o clipă, mai repede ca o bătaie de aripi. Și m-am grăbit să învelesc a doua înghițitură într-o frunză de muștar alb, ca să-i lase pe limbă o ușoară amărăciune și prospețime.

---

[134] *xèo* ● sfârrr!

În timpul servirii, îl vedeam ducându-se de la o masă la alta, încercând să-și convingă oaspeții să-și folosească degetele pentru a servi clătitele, care erau deopotrivă maiestuoase și fragile. Cu toate că sala era înțesată de lume, când îmi ridicam privirea de la cele trei wok-uri în care sfârâia mâncarea, fie chiar și pentru o jumătate de secundă, întâlneam fără greș privirea lui Luc, care fie deschidea o sticlă de vin la o masă ceva mai departe, fie saluta o clientă fidelă care tocmai intra. Mă recunoșteam în privirea lui cum mă recunoscusem în oglinda[135] de pe peretele din camera noastră, în care suspendasem timpul. În casa din Montréal aveam doar câteva oglinzi, una așezată prea sus, alta prea departe și alta minusculă, agățată de soțul meu pe ușa de la intrare, ca să alunge spiritele rele. Ca și acestea din urmă, îngrozite de propria reflexie, tresăream de fiecare dată când mi-o zăream pe a mea, pentru că nu corespundea deloc imaginii pe care o aveam eu despre mine însămi. Și totuși, aproape de chipul lui Luc, mi se părea că al meu seamănă cu mine, era *une évidence*, o certitudine. Dacă aș fi o fotografie, Luc ar fi cel care mi-ar fi developat și stabilizat chipul, care până atunci n-ar fi existat decât în negativ.

---

[135] *gương* ● oglindă

Când mi s-a încheiat sejurul parizian, am plâns șase ore în avionul acela cumplit care mă despărțise de el, de noi, de mine. Mă împiedicasem de trei ori pe drumul de acasă până la aeroport... când de o treaptă prea înaltă, când de o ușă prea mică, de un cuvânt prea lung. Din fericire, am sosit în plină agitație a vieții de zi cu zi: teme, ore de dans, antrenament de hochei, restaurant... Viața m-a prins când am căzut[136], iar scrisoarea de la Luc pe care am găsit-o pe biroul din atelier m-a ajutat să-mi recapăt echilibrul. În plic, o singură propoziție: „Ai sosit“, scrisă în interiorul conturului palmei lui stângi, trasat cu creionul. O trimisese în ziua următoare sosirii mele la Paris, sperând că-mi va amortiza aterizarea în Montréal.

În zilele și săptămânile care au urmat, mi-a trimis fotografii: una cu strada pe care se oprise ca să ajute o bătrână să-și urce pe trotuar sacoșa de cumpărături, alta cu mânerul unei uși proaspăt instalat, cu masa dintr-o cafenea care-l aștepta în apropierea unei rafinării, cu un șir de maci pe fundal. Am încercat să fim pretutindeni, îmbinându-ne lumile și deplasând continentele. Elaboram scenarii pentru ca tornada care ne înghițea pe amândoi să nu devasteze și țărmurile și să nu distrugă cuiburile pe care le construisem, ramură cu ramură, timp de aproape două decenii.

---

[136] *ngā* • cădere

De ziua mea[137], o dată aleasă tot întâmplător de Maman la oficiul unde se înregistrau certificatele de naștere, Luc mi-a oferit cadou douăzeci și patru de ore. A venit pentru mine la Québec, unde țineam un atelier culinar. Am petrecut noaptea comparând în nenumărate rânduri lungimea femurului său cu al meu, numărând cu câte sărutуri îmi acoperea el corpul și cu câte i-l acopeream eu pe al lui, dar mai ales râzând de nerăbdarea cu care l-am așteptat. Ieșisem din ascunzătoarea din spatele halatului atârnat în baie imediat ce am auzit ușa. Fără să-mi iau elan, i-am sărit în brațe.

Julie mă dusese cândva la un curs la care ni se dăduse un exercițiu care consta în a urca o scară și a te lăsa apoi să cazi pe spate, pentru a fi prins de ceilalți membri ai grupului. Am încercat de mai multe ori, dar degeaba. Acum, dacă ar trebui să refac exercițiul, m-aș lăsa pe spate cu ochii închiși, cu aceeași ușurință care-mi permisese să-mi las corpul să cadă în brațele lui Luc.

Încă mai regret când îmi amintesc că am ațipit de câteva ori în noaptea aceea, ca și cum am fi avut o viață comună deja întemeiată, întreagă și posibilă. Cred că Luc a făcut noaptea albă, pentru că, de fiecare dată când deschideam ochii, privirea mea o întâlnea pe a lui, care o aștepta cu tandrețea certitudinii. În zori, am ieșit să simțim mirosul de rouă și aroma brioșelor cu morcovi, preferatele mele după *tarte Bourdaloue* cu pere și fistic, pe care o gustasem împreună pe scările bisericii Saint-Eustache din Paris.

A plecat în după-amiaza următoare, cerându-mi să-i cos un fir din părul meu în căptușeala sacoului și un altul pe fundul buzunarului drept al pantalonilor. La gară, pe peron, mi-a scris în palmă că-și ia angajamentul să iubească frigul și cearceafurile albe, la care eu țineam atât de mult. Apoi, fără niciun avertisment, a coborât din tren ca să-mi spună că ia un taxi, ca să mai petrecem împreună o jumătate de oră și ca să punem la cale revenirea mea în Franța, ca răspuns la invitația a două restaurante din provincie.

---

[137] *sinh nhật* ● aniversare

Vizita următoare și alte două care au urmat mi-au dat răgaz să-i sărut și să-i botez fiecare aluniță roșiatică[138], dându-le numele locurilor unde am fi împreună fără să ne rănim familia sau prietenii, care erau cele mai importante lucruri din viața noastră. Număram fiecare pată rubinie de pe pielea lui cu atenția și mândria majorității vietnamezilor, pentru care sunt semn de noroc și care le consideră prețioase, pentru că sunt rare pe o piele închisă. I-am arătat galbenul palmei mele, iar el mi-a vorbit despre *grain*, aspectul, textura pielii mele aproape *imberbe*, netede, două cuvinte pe care Luc le-a adăugat vocabularului meu, alături de *dépendance*, dependență și *gourmandise*, poftă, lăcomie, cuvinte vechi care primiseră un sens cu totul nou.

---

[138] *ruồi son* • alunițe rubinii

Ultima dată când ne-am văzut la Paris, când ne străduiam să închidem valiza[139] mea, în graba mare, Luc m-a întrebat: „Dacă aș apărea săptămâna viitoare la ușa ta, ce-ai spune?“ Din reflex, fără ca măcar să mă opresc din împachetat, i-am răspuns cu un singur cuvânt: „Catastrofă!“, și l-am sărutat. Era o întrebare adevărată, iar eu n-am înțeles-o.

---

[139] *va-li* ● valiză

Nu știam că acasă la el se vărsaseră multe lacrimi, că fuseseră spuse multe cuvinte grele și că se suferise mult. Când mi-am dat seama de adevăratul sens al întrebării lui și de efectul răspunsului meu, era deja prea târziu. Cel din urmă cui[140] fusese bătut în capacul sicriului meu când soția lui, fără să-mi reproșeze nimic, mi-a transmis hotărârea ei la telefon: „Rămân. Înțelegi? Rămân.“

Am primit declarația ei când eram ocupată să pregătesc o minunată lutianidă[141] la abur, cu zece condimente (*cá chưng*) pentru aniversarea unei căsătorii. Pe masa de lucru, tăieței, ciuperci urechi-de-lemn, ciuperci *shiitake*, boabe de soia în saramură, carne de porc tocată, morcovi și ghimbir rase fin, ardei tăiat, totul era gata, cu excepția florilor de crin. Le înnodasem una câte una, ca să nu li se desfacă petalele în timpul preparării. Gestul acesta repetitiv mi-a permis să aud în capul meu vocea lui Luc cântându-mi cântece romantice, fără ca nimeni să-și dea seama. Nu mă așteptam deloc să primesc acel telefon de la soția lui, care m-a împietrit pur și simplu. Îmi amintesc că-mi priveam mâinile care nu se opreau din scos pistilul crinilor, ornând peștii și punându-i în tava de *bain-marie* cu găuri mari, dar am uitat restul, nu mai știu continuarea.

---

[140] *đinh* • cui

[141] Lutianide, specii de pești oceanici din care în America de Nord se consumă mai ales *Lutjanus campechanus* („red snapper“ în engleză, „vivaneau rouge“ în franceza de Québec), pescuit cu precădere din zona Golfului Mexic și a coastei de sud-est a Statelor Unite. (*n. tr.*)

Maman fusese educată de călugărițele catolice toată copilăria. Știa multe episoade din Biblie, pe care mi le povestea ca să-mi transmită un mesaj sau o învățătură. În seara aceea, mi-am luat sarcina de a curăța și de a închide bucătăria. Ea a rămas cu mine și a ajuns să-mi strecoare povestea judecății lui Solomon, înainte de a se face nevăzută pe scări.

Am spălat podeaua bucătăriei în genunchi, cu o perie în mână și lacrimi de nestăvilit pe obraji[142]. Am ascuțit cuțitele pe piatră. Am rupt florile uscate și frunzele moarte din grădină la lumina unei lanterne. Și, mai ales, mi-am ținut respirația ca să mă tăi în două, să mă amputez de Luc, să mor în parte. Altfel, ar fi murit el în întregime, sfâșiat în două, în șapte, rupt în mii de fâșii, transformându-și fără voie copiii în victime.

---

[142] *xé lòng* • a frânge inima

Mi-am găsit refugiul gătind cele mai elaborate feluri de mâncare, care mă țineau ocupată mult timp. Julie mă susținea în proiectele mele extravagante ușurându-mi programul și sarcinile obișnuite fără știrea mea. De *Tết, Anul Nou vietnamez, am petrecut nopți întregi scoțând carnea de pe oasele de pui fără să stric pielea, pentru ca apoi să-l împănez și să-l cos la loc. Templului budist din cartier i-am dăruit o plantă înaltă împodobită cu mandarine pe care le-am agățat pe crengi una câte una. Fiecare fruct purta câte o dorință scrisă pe hârtia înfășurată în jurul codiței, pentru cel care-l va culege când va bate miezul nopții. În august, de Sărbătoarea Lunii Pline*[143]*, am pregătit bánh trung thu, prăjiturile de formă pătrată pe care le savurează vietnamezii la mijlocul toamnei*[144]*, privind copiii care se plimbă pe străzi cu felinare roșii în care arde câte o lumânare. Umplutura variază după gust și timpul pe care dorim să-l dedicăm preparării.*

Eu nu aveam doar timp, ci o eternitate, pentru că timpul este infinit atunci când nu aștepți nimic. De aceea am ales o umplutură cu mai multe feluri de alune și sâmburi de pepene ras, pe care-i decojeam spărgându-i unul câte unul. Ca să nu ating miezul fin din interior, era nevoie de un bun control, ca să mă opresc exact când trebuie. Altfel, miezul se spărgea ca un vis la trezire. Era o muncă migăloasă, care-mi permitea să mă retrag în universul meu, cel care nu mai exista.

Din fericire, în vietnameză verbele nu au timp. Totul se spune la infinitiv, la timpul prezent. Astfel, îmi era ușor să uit să adaug în frazele mele „mâine“, „ieri“ sau „niciodată“, pentru ca vocea lui Luc să-și recâștige sonoritatea.

Mi se părea că trăisem împreună o viață întreagă. Aveam foarte clară în minte poziția degetului său arătător pe care-l ridica atunci când era abătut, corpul lui relaxat la umbra persienelor, felul în care-și înfășura fularul albastru regal în jurul gâtului când fugea după copii.

---

[143] Sărbătoarea Lunii Pline sau Festivalul Mijlocului Toamnei cade pe 15 august după calendarul agricol chinezesc și se sărbătorește în China și în alte țări din Asia de Sud-Est și de Nord-Est. În Vietnam, se pregătesc plăcintele lunii, cu diverse umpluturi, se organizează târguri de lampioane, iar seara toți membrii familiei se adună să admire Luna plină. (*n. tr.*)

[144] *thu* ● toamnă

Absența lui Luc făcuse să dispară nu numai el însuși și „noi“, dar și o mare parte din mine. Pierdusem femeia care râdea ca o adolescentă încercând cele zece arome de șerbet preparate de cel mai vechi fabricant de înghețată din Paris, dar și pe cea care avea curajul să se privească îndelung în oglindă, goală, ca să deslușească reflexia cuvântului scris cu carioca pe spatele ei. Azi, când mă urc pe scăunelul din fața oglinzii din baie, reușesc uneori să mai zăresc conturul șters al literelor *rouma* dacă citesc de sus în jos de-a lungul coloanei vertebrale și *amour*[145] în sens invers.

Nu-mi amintesc cât timp a trecut până să apară Maman. În întunericul adânc al dormitorului ei, unde mă trimisese să-mi petrec noaptea, mi-a așezat în palmă o plăcuță din metal de mărimea unui biscuit. Era una dintre cele două *dog tags*[146, 147] ale lui Phương, tânărul devenit soldat care-i dăruise un poem pe când era adolescentă. Cele două plăcuțe aveau înscrise aceleași informații personale esențiale și trebuia să le poarte la gât în același timp, pentru ca, în cazul în care ar fi căzut pe câmpul de luptă, un tovarăș de arme să-i poată smulge una și să o ducă la unitate. Înainte să plece, venise la ea în uniformă și-i lăsase plăcuța, oferindu-i astfel „viața pe care nu o trăise“ și visul lui cu ea, care ar fi urmat să rămână pentru totdeauna un vis dacă nu s-ar mai fi întors niciodată la ea.

Mulți ani după aceea, de fiecare dată când vedea o caschetă militară abandonată la marginea unei orezării sau printre trestii, lăsată cu fața-n jos sau întoarsă cu fața-n sus, goală sau plină cu apă de ploaie, simțea cum se prăbușește pe dinăuntru. Dacă picioarele nu i-ar fi fost obligate să continue drumul pe urmele tovarășelor ei, ar fi îngenuncheat lângă căștile acelea și nu s-ar mai fi ridicat niciodată. Dar avea noroc, liniștea șirului indian o menținea în picioare, căci un singur pas greșit ar fi aruncat în aer o mină și ar fi pus în pericol viața tuturor acelor soldați, gata să împiedice tunurile să alunece pe o pantă noroioasă aruncându-se în fața roților, sacrificându-se pentru cauza unei națiuni.

---

[145] *Amour*, iubire (fr.). (*n. tr.*)

[146] *Dog tag* (eng.), (aici) plăcuțe de identificare purtate de militari. În armata vietnameză, pe ele erau inscripționate numele, numărul de identificare, grupa sanguină și uneori religia posesorului. (*n. tr.*)

[147] *thẻ bài* • *dog tags*

Odată întoarsă din junglă, îl găsise în cele din urmă pe *Phương, care locuia împreună cu familia – cu părinții acum îmbătrâniți și cu fiul lui, încă sugar agățat la sânul mamei. Ajunsese medic, era respectat și iubit, după cum vorbeau cei din sat. L-a privit instalându-se în hamac, la umbra cocotierilor. Avea pieptul gol, cămașa și-o agățase de o creangă și încă purta la gât lanțul din armată. L-a privit dormind, apoi trezindu-se. Era sigură că se va ridica, pentru că-și mișcase brațul, dar el rămăsese nemișcat în foșnetul frunzelor și plescăitul cozilor de crapi din iaz. Și-n calmul acela profund al unei zile ca oricare alta, văzuse cum mâna lui Phương caută închizătoarea lanțului prins cu panglica pe care ea și-o scosese din păr și i-o oferise lui în seara plecării. Panglica ei nu era din satin, cum erau cele ale surorilor ei vitrege, pentru că ea trebuise să și-o confecționeze singură, împletind sute de fire din resturile de broderie pe care le arunca mama ei de-a doua.*

Maman l-a făcut pe Phương să-și întoarcă privirea nu îndreptându-se spre el, ci depărtându-se de el, făcând doi pași înapoi. A rămas întoarsă cu spatele până ce el a plecat spre clinică. Din iubire, nu s-a întors niciodată.[148]

---

[148] *hy sinh* ● sacrificiu

Nici eu și nici Maman nu am închis un ochi în noaptea aceea. A doua zi, le-am pregătit copiilor micul dejun[149], ca-n fiecare dimineață, cu grijă să nu fac zgomot și să-mi trezesc soțul, care prefera diminețile calme și solitare. Le-am dat pachetele cu sandviciuri în pragul ușii, cum făceam de obicei, dar în dimineața aceea am simțit mâna lui Luc mângâindu-mi umărul, ca să mă aplec ușor la nivelul copiilor, ca să-i sărut, așa cum ar fi făcut el dacă era de față, așa cum făcea cu propriii copii, în fiecare dimineață.

A treia zi, le-am strecurat câte un bilețel în ambalajul în care erau împachetate sandviciurile, cu aceleași cuvinte cu care se terminau toate mesajele lui Luc, ca o semnătură: „Te iubesc, îngerul meu.“

De atunci, îi perii fiicei mele părul cu gesturile lui Luc, care-mi adora fiecare mișcare. La fel îi dau cu cremă pe spatele fiului meu, mângâindu-i ceafa.

Apoi, într-o după-amiază, cu Julie alături, m-am dus la cosmeticiana vietnameză care-mi povestise cum clientele ei credeau că are darul de a dejuca destinul și de a le oferi noi șanse în viață tatuându-le alunițe roșii în zone strategice recomandate de „ghicitorii de destine“.

---

[149] *ăn sang* • micul dejun

La prima ședință, mi-am tatuat un punct roșu la extremitatea frunții, în stânga, la un centimetru de nas. Am mers la a doua ședință, pentru a doua aluniță, în partea superioară a interiorului coapsei drepte, în ziua în care am simțit că am nevoie de un motiv ca să privesc cerul albastru și să aștept să apară urma unui avion. A treia oară, am făcut-o în cinstea frunzei de arțar japonez pe care am găsit-o din întâmplare între paginile dicționarului trimis de Luc odată cu inelul pe care-l alesesem împreună. Atelierul de bijuterii avea o grădină interioară, în care se afla acest pomișor. Proprietara îi permisese lui Luc să rupă o frunză când revenise peste o lună ca să ia inelul ajustat pe degetul meu. A patra oară, ningea foarte lin. Un fulg mare mi s-a așezat pe vârful nasului în dimineața aceea, exact pe locul din care Luc culesese unul cu buzele[150].

Vizitele la cosmeticiană mă ajutau să-mi desenez pe corp alunițele roșii ale lui Luc, pe care le știam pe dinafară. Cred că-n ziua în care voi ajunge să port toate alunițele, dacă le voi uni, am să reușesc să desenez harta destinului lui pe corpul meu. Și-n ziua aceea poate că el va veni la ușa mea, mă va lua de mână cum făcea din instinct și mă va împiedica să spun „Catastrofă!“ acoperindu-mi buzele cu un sărut.

---

[150] *yên lặng* ● liniște